

курсом nord-ost*

В КРИЖАНІЙ ПУСТЕЛІ

(Е т ю д)

По засніженій крижаній рівнині, присвистуючи, чимчикував норд-ост. Келих небесної пустелі заповнила сіра імла. Шротом обмерзлих сніжинок дзижчало по затвердлій сніговій поверхні, нагадуючи містичні звуки, що їх будить вітер у готичних вікнах давно забутих руїн.

Ніч, що загубила свій ранок,—він залишився за тисячу кілометрів відцїля, він не прийде сюди протягом ста день, і блїда тїнь його подоби без слїду розтопилась у пуховині снігої імлі,—ховала тисячі одноманїтних таємниць на товщі криг, між розсипами торосів, у глибинах глетчерних щїлин.

Вітер ішов з білозубим морозом, затуляв крижаною заслоною продухи нерп, розсипав сніжною зоряною мукою залишки туманів, пронизував горби і скелі забутих островів.

Темрява заслала береги розгублених земель Полярного моря. У темряві звикли слїди нічних бродяг—білих лисиць, білих ведмедїв. За Арктичним колом була країна ночі.

Гук губився у вітровому дзижчанні.

— Чортяка б тебе! Беркуте! Хоп-хоп!

Людина й собака гнули голови проти вітру, грудьми падали на хвилю повітря: пробивалися вперед, наче проти течії. Людина недобачала собак, але по руху нарт, по звичках своїх псів угадувала, котрий з них переставав тягти. Людина йшла на лижах: і намагалася розгледіти поруч себе в темряві силуети інших нарт. За сорок кроків вони ледве були помітні. Наступної хвилини та подібність рухливої купки зовсім зникла у чорній повстї!

— Стій-й! Стоп! Беррку-у-те!

Веєр псів зробив останнє зусилля проти вітру і зупинився. Мить стояли непорушно, позбавивши м'язи всякої напруги. Потім повернулися мордами до кудлатого Беркута, їхнього велетня-водія і оточили його.

Людина піднесла до рота долоні, що в рукавицях нагадували ведмежі лапи, і загукала щосили:

— Уша-а-ков! То-ва-ри-шу Уша-а-а-ков!

Голос розбігався за вітром і розбивався, тонує у повітряних бурунах.

* Закінчення. Початок див. „Молодняк“ №№ 1—2, 3, 4—5 за 1933 р.

Людина гукала, а потім прислухалася, чи немає відповіді.

Ні,—відповідав лише вітер, відповідав комусь незнайомому, наче радистові з іншої планети. Лише скавчання якогось собаки були звуком живої істоти.

Людина наче звір, злісно фиркнула носом. Він,—це був чоловік,—залишився сам на крижаній пустелі і чекав полярного снігового самуму.

У темряві блиснуло наче полум'я електричної іскри. Близько щось тріснуло. Це був постріл. Собаки підвели голови. Їх погонич зняв вінчестера. Ще двічі засвітило і тріснуло. Це було кроків за сімдесят—сто...

Людина відповіла пострілом і підняла собак зі снігу, де вони вже вмошувалися спати.

Нарти пішли на постріл. Вітер їх підганяв.

За хвилину двоє нарт зустрілися.

— Журавльов,—і другий чоловік, що його кликало Ушаков, підняв руку,—будемо зупинятись.

— Товаришу Ушаков, де ти загубився?—питав Журавльов.

Стали поруч один одного. Ушаков струхнув сніг із совика.

— Окуляри загубив. Куди ж тут без окулярів.

— Чортовина. Значить, один сліпий, а другий—глухий. А за пасні окуляри де сховав?

— Ушаков схилився над нартами.

— У мішку. Зараз дістану. Посвіти ліхтарем.—Пасмо світла, наче крізь щілину одчинених дверей, лягло на сани, освітило мішок і руки Ушакова. З рукавів совика* звисали пухнаті рукавиці. Пальці шукали коробочку з окулярами.

Тут вирішили зупинитись. Журавльов зняв зі своїх нарт прогумований шовк намету. Поспішали, бо вітер посилювався.

— Норд-ост сьогодні довго не триватиме. Переспимо, і погода буде.—Такої думки був мисливець.

— А коли триватиме?—спитав Ушаков.

— Ну-у, чортяка! Коли затягнеться, то стережись. Може такий штормяга розігратися, що кригу розшматує в дим.

Розмова увірвалася.

Ушаков скинув до намету спальні мішки, витяг шоколяду і заходився різати консервні коробки.

Мисливець випряг собак і ділив між ними данський пемікан та шматок ведмежого м'яса. Він розмовляв із собаками та самим собою, чортихався і голосно сміявся, надумуючи собі щось смішне.

— Ушаков!—підійшов Журавльов до товариша,—знаєш, що я тобі скажу: було в батька двоє синів—один розумний, а другий поїхав мисливцем та собачником на Північну Землю...

Ушаков, що саме скінчив готувати вечерю, заховуючи довгого мисливського ножа в старенькі піхви, серйозним голосом відповів:

— Сказано це, Серього, не інакше як про тебе.

Мисливець тихо засміявся і поклав руку на плече Ушакову.

* Одяг з оленячих шкір, хутром наверх.

— Ой, Георгіє Олексійовичу, коли в двадцять чотири години не загинемо на цій зрадницькій кризі... Фу-у-у!

Більше не сказав нічого.

У сутінках ночі він не бачив, як за округлим склом окулярів хижо блимнули вогники в очах Ушакові. Журавльов лише почув кілька слів, сказаних наче неохоче, наче давно відоме:

— Пропадемо? Не пропадемо! З Сергієм Журавльовим в Арктиці пропасти не можна.

— Гмм... Гмм...—чмихнув Журавльов носом, наче в еріхонську трубу.

Вітер заносив снігом намет, нарти і собак.

Вітер знаходив найменшу щілину в одязі.

Вітер—як казковий олень, що став на лижви і не хоче знати жодних перепон на своєму шляху.

Перед тим, як зайти до намету і сховатися в хутровий мішок, Ушаков ліхтарем присвітив біля адометра*. Він дивився, скільки пройшли його нарти.

— Сімнадцять кілометрів.

— Ссс-с-с-с-сс... ще двадцять три,—зауважив Журавльов.— А як там Урванцев з Ходовим, на базі? Мабуть думають, що доведеться їм самим улітку пароплава зустрічати.

— Невже вони такої поганої думки про нас?

— Ех, Ушаков, це моя тринадцята полярна ніч...

Замовкли. Кожен думав своє.

Ушаков пригадував три попередні довгі ночі-зими з ескімосами та чукчами, що принесли червоний прапор до американського кордону. Не раз захоплювало його штормовим вітром і завірюхою,—але то було на суходолі. Тепер же—на морі, бо лише метровий шар криги відділяв його намет од водяної поверхні. Вони були майже посередині протоки, між островами.

Журавльов ладнався спати.

Обличчя боліло від вітру й морозу. Не хотілося розмовляти, бо обмерзли губи, а вітер розривав слова.

Проте в наметі Журавльов знов заговорив.

Десь у далені, там, відкіля поспішав вітер, щось загуло, наче вибух гарматної, або кількох динамітних патронів у глибині копальні. Люди здригнулися і підвелися на коліна.

— Кригу ламає, сказав Ушаков,—припливна хвиля під льодом іде.

Мовчали кілька хвилин.

— Лягаймо, Ушаков.

— Пора.

Десь під снігом спросонку заскавчав собака, але у повітрі його скавчання було ледве чутне.

У хутрових мішках було тепло.

Снігом уже геть замело собак і наполовину занесло намет.

Журавльову не спалося. Думав, як довести, що він кращий мисливець полярних островів. Пригадав дружину, дочку, сина.

* Прилад, що вимірює пройдений нартами шлях.

Вони далеко відділя на південь, в Архангельську. Шоку лоскотало оленяче хутро і снилось, наче хтось долонею ніжно провів по обличчю. Зник біля старої образи.

Ушаков заснув ураз. В сонній уяві поставали силуети ескімосів і собача упряжка, за чукотським звичаєм, довгим цугом. Вони поспішали на північ. Снівся сильний штормовий вітер, тільки не холодний, а теплий. Вітер підігрівав йому спину.

Коли прокинувся і висунувся з мішка, рукою налапав щось волохате біля себе. То Беркут заліз до намету і притулювся до нього.

Прислухався. Вітер стихав, але було наче холодніше. Сильний мороз, здавалося, загальмував вітер. З мішка Журавльова долітало хрюпіння.

— Міцно спить,—подумав Ушаков і глянув на годинника. Уже проспали шість годин.

— Ще годинку і тоді—в дорогу... Сьогодні мусимо вийти на берег Жовтневої революції.

Знову сховав голову в мішок.

На цей раз йому снилися товариші з партизанського загону, бій з японцями на якійсь станції під Владивостоком.

Вітер стих. Заясніло небо. Тисяча очей дивилися з його глибини. А потім місяць молодим оленем вплив з-за хмари і блискучими ріжками вставився в гору. Простір, вкритий білою ковдрою сніпаний сніговими застругами, потопав у глибині близького темрявого кордону. Полум'яними плямами, білими, наче од найбільшого жару, кілька разів пробігло над південним обрієм північне сяйво.

Ще раз заскавчав присипаний снігом собака і все стихло. У густосиньому повітрі арктичної ночі дзвеніла тиша космічних просторів. ТУТ КІНЧАЄТЬСЯ ЄВРАЗІЯ

Понеділок, 22 серпня 1932 року. Експедиція до рогу Челюскіна. Протока Вількицького.

00 годин. Компасний курс зюд-ост 70° (+30). Туман, дощ, видимість до 2 миль. Йдемо з витравленою ківною. Каната одна смичка. Середній хід. В 0 годин 55 хвилин лягаємо на компасний курс зюд-ост (+30). Лаг 87,6 мм. О 1 год. 20 хв. вибрали лаг 88,7 мм. Праворуч вирисовується берег. Пасмурно, дощ, але видимість збільшилася. О 1 год. 50 хв. лягли на компасний курс зюд (+30). Йдемо в берег, пізнати покищо його не можемо. О 2 год. 50 хв. побачили знак на розі Челюскіна, поставлений Р. Амундсеном. Беремо курс на нього — компасний курс зюд-вест 56° (+30). Опинилися спереду обрахованого місця на 4-5 миль. О 3 год. 40 хв. компасний пеленг знаку на розі Челюскіна зюд-вест 43° (+30).

О 4 год. ківва зачепила ґрунт. Дано повний хід назад. Травимо канат. Глибина 11 морських сажнів. Компасний пеленг рогу Челюскіна зюд-вест 69° (+30). Зупиняємось на ківву, щоб вибрати місце для побудови майбутньої радіостанції.

Місце судна о 4 год. Ширина $77^{\circ} 44'$. Довжина $104^{\circ} 26'$.

Мапа № 986. Видання Голов. Гідроуправи. Антретна відстань од берега приблизно одна морська миля. За вахту пройдено біля 15 морських миль.

Вахт. штурман *Бердніков*.

(Виписано з судового журналу к/п „В. Русанов“).

Берег лоскотав наші почуття таємничістю. Історичні дати поставали в тумані спогадів про давно читані книжки. Ми знали його з фотографій. Востаннє його зафіксовано на фотоплівці 14 років тому, коли Роальд Амундсен на своїй шхуні „Мод“ обережно пілив між кригами вздовж цієї місцевості, але фотографії мало відповідали дійсності, що розкривалась перед нами в скло біноклів.

„Русанов“, традиційно волочучи по морю кітву, наблизився до берега Таймирського півострова. Тепер треба було знайти крайню північну точку трьох об'єднаних суходолів, що мають назву Старого світу. Ця точка зветься ріг Челюскіна. Штурманові Челюскіну, що 1742 року суходольним шляхом дійшов цього місця, довго відмовляли в праві на це відкриття. Лише дуже не скоро по тому, коли Норденшільд, кораблем д'ставшись сюди, визначив координати цього рогу, що були майже тотожні з координатами штурмана Челюскіна, назва за рогом була закріплена назавжди.

Після Челюскіна ніхто не спромігся дістатися сюди за допомогою собак. Навіть експедиції на пароплавах і ті лише п'ять разів були тут. Експедиція Русанова була шоста. Не пам'ятаю, хто перший помітив знак на березі. Залишалось тільки дізнатися, хто ставив того знака, бо з усіх експедицій, що ставили тут знаки і робили визначення рогу Челюскіна, за найточніше вважається Норденшільдове визначення, перевірене потім Геральдом Свердрупом, супутником Амундсена.

Кітву кинуто на дно. Матроси спускають шлюпку. Начальник експедиції, Георгієвський, капітан, старий Ануфрієв з'їжджають на берег.

Другою шлюпкою одвезли нетерплячих, що перед тим старанно чистили рушницю і мріяли про полювання та різні відкриття й нахідки.

Майже похило спадає берег у море, але за ближчими горбами, у глибині країни, видніють високі гори.

Невеличка річка, перед тим, як влитись у море, розливається озерцем. Навколо озера на моху, піску й болоті незчисленна кількість оленьчих слідів. Зовсім свіжі сліди великих табунів, що підходили до самого моря.

На крайньому північному ріжку здіймається кам'яний гурій, майже на два людських зрости. Кроків за п'ятнадцять од гурія, над самим морем, величезна біла скеля, що її викинув сюди якийсь надзвичайної сили шторм.

Гурій складено дбайливо і акуратно, з невеликих плиткуватих лупаків. На самому версі залізною ніжкою підкріплена чорна куля, що нагадує глобус.

На глобусі було вирізьблено мапу північно-сибірського берега. Глобус складався з двох половинок, що, розкручувалися. В глобусі лежав папірець. Той папірець залишила тут експедиція Амундсена.

Забравши того папірця, поїхали оглядати берег, щоб знайти місце для станції.

Шукали недовго. Зупинилися на горбку — за півмилі від гурія.

Місце було не зовсім зручне, але поспішали, і тому зупинилися тут.

Негайно було дано наказа, щоб усі будівники, команда і науковий склад експедиції вийшли на роботу. Почалося розвантажування.

Треба було знести на берег будівельні матеріали, харчі, паливо.

Будівельні матеріали складалися з колод, дощок, кроков, цегли, толю, фанери, заліза.

Паливо, це — вугілля, дрова. Пальне — бочки з гасом та бензиною.

Харчі — все, що лише можна їсти, починаючи від шоколяди, консервованого молока, масла, городини, м'яса, і кінчаючи живими коровами та свиньми.

Працювати було багато важче, ніж усі ми сподівалися. Хоч як незручно було виносити важкі речі під косогір, що над самим берегом, хоч як перешкоджав сильний, рвучкий вітер, що дув з берегів і штовхав людину з її вантажем назад до берега, хоч як важкі стовпи протирали на спинах шкіру до крові, але все те було б не таким важким, коли б тут оце був інший ґрунт.

Болотяна поверхня тундри, що відстала лише на 70 сантиметрів після того, як протягом кількох годин її помісила сотня ніг, стала схожа на густе тісто. Щоб чоботи не лишилися в багнюці, їх обома руками доводилося тягти за халаями. А що чоботи взагалі були дуже поганої якості (це вина господарчої частини Арктичного інституту, що закупляла їх), то у більшості робітників вони розлізлися першого ж дня. Скільки ж лаяли ті красиві, ефектні чоботи з халаями мало не до живота, подвійною підшовою, а на справді такі не потрібні.

Щоб перемогти болото, вдалися до винахідництва. Замість носити цеглу — люди стали за кілька кроків один біля одного і почали швидко перекидати з рук у руки цеглини, але цей живий конвеєр не задовольняв. Вирішили зробити од берега до місця будови дерев'яний поміст із брусів. По цих брусах ішли наші вантажники, балансуючи, наче циркові акробати, бо ширина такого бруса не більша як 20—25 сантиметрів, а зійдеш з нього — значить одразу грузнеш по коліна в болоті.

Потім запрягли коня, — цього коня везли сюди на харч собакам — в саморобний екіпаж без коліс, що нагадував сани, і за його допомогою далі відбували вантажні операції. Вигадували різні ноші, мостили на плечі подушки з клоччя, щоб важкі дошки своїми ребрами не розгризали шкіри.

Наукові робітники експедиції поділилися на дві бригади. Між бригадами і окремими вантажниками йшло шалене змагання.

Всі розуміли, що будівництво треба закінчити якнайшвидше. Розуміли й те, що через недбалу підготовку експедиції вклястися в контрольні терміни буде неймовірно важко. Працювали з усієї сили. Працювали старанно.

Не зважаючи на тяжку фізичну працю, всі були веселі й багато жартували.

Керівництво експедиції повідомило про премії для кращих ударників і кращої бригади. Серед тих премій значилась ковдра.

Та ковдра багато піддавала нам бадьорости. Радист Дождіков, дуже веселий дядько, щогодини визначав, кому дістанеться ковдра. кому підукривало, кому торочки, а кому блискучі кульки до ліжка.

Як тільки хтось вимовляв слово „ковдра“, всі починали заходитись од сміху.

Досить було комунебудь на мить зупинитися, як йому з усіх боків кричали:

— Пропав! Одним кандидатом на ковдру менше!

Щогодини палили. На початку роботи ця година дорівнювала двом, і палили не більше як 5 хвилин. Наприкінці—за півгодини запевняли, що минула вже година, і тепер „запалка“ тяглася добрих п'ятнадцять хвилин.

Казали, що це нова ціпівська метода в умовах Челюскіна.

Як могорич, вимагали від Георгієвського шоколяди. Працювали змінами по дванадцять годин. Дванадцять годин відпочинку і знов на роботу. Од роботи було звільнено лише начальника, капітана та старшого гідролога. Правда, гідролог працював сам за всю гідро-метеорологічну групу, майже не спав і не мав жодної вільної хвилини, щоб з'їхати на берег. Працювали ми на березі, перетягаючи вантажі, три дні.

Нарешті, все було піднесено до місця будівлі, а головну частину харчів та різного устаткування—до місця, де будовано склад.

Наші будівники посиленими темпами гнали побудову станції. Треба було збудувати будинок, склад, лазню, собачник та підняти 28-метрову щоглу радіостанції.

Будинок складався з десяти кімнат. У чотирьох кімнатах мали жити по двоє. Окрему кімнату мав начальник. Під устаткування радіостанції відведено дві кімнати. Там таки жив радист. Крім того, були їдальня, робоча кімната та кухня.

Будинок, що його будували тут, був не зовсім удалий. Насамперед, він був надто дорогий і вимагав для побудови багатьох робітників. Стіни будинку складалися з десяти шарів різних матеріалів. Коли б їх складали так, як це було намічено за планом, то тоді можна було б вважати цей будинок за найтепліший в Арктиці. Але для того треба було б витратити на його будівництво втричі більше часу. Наш інженер з багатьох причин не ручився, що цей будинок буде найкращий в Арктиці. Він вважав, що стара, давно випробована конструкція дешевого, теплого, так званого рубленого будинку є найкраща для арктичних умов. Щождо тієї конструкції, яку він будував і проти якої заперечував, то на його думку вона вимагає ще значного поліпшення.

Конструкція стіни цього будинку була така:

- 1 шар — дошки на 3 см,
- 2 " — толь,
- 3 " — шпунтована дошка на 5 см,
- 4 " — горизонтальні бруски на 2 см завтовшки,
- 5 " — картон (набивається на бруски),
- 6 " — дошки на 3 см,
- 7 " — картон,
- 8 " — дошки на 3 см,
- 9 " — повсть,
- 10 " — фанера.

Як бачите, конструкція досить складна. Та ще зверху набиваються так звані нащільники.

— Щоб з цього справді було пуття, — казав Банович, — треба, щоб заготовля матеріалу була ідеальна, щоб робітники наші були дуже високої кваліфікації, або щоб стіни ці були привезені сюди вже готовими, у вигляді великих плит чи рам, як то робиться у високоякісному стандартному будівництві.

Інженер, домовившись з начальником експедиції, робив цілу низку поправок, будуючи будинок за планом, що його невідомо яким чином ще взимку затвердив Арктичний інститут.

А тим часом, звільнившись од роботи на будівництві, ми взялися до наукових екскурсій, мисливських прогулянок та різних спостережень в околицях рогу Челюскіна.

Інших днів поблизу будівлі показувалися ведмеді. Двох пощастило застрелити.

Дуже частими гостями були моржі. Їх раз-у-раз можна було спостерігати між берегом і пароплавом.

Якось, коли я стояв на березі без рушниць, з моря просто на мене поліз морж. Хоч і знав я, що на суходолі він через свою неповороткість мейже не страшний, проте, мимохіть, угледівши перед собою кипу рухливого м'яса, одступив кроків на 20 назад.

Гукнув мисливців. Їх прибігло троє. Вони почали сперечатися, кому першому стріляти. Морж ще зовсім з води не виліз, як один не втримався й вистрелив. Не влучив. Морж сховався й утік. Стрільцям залишилося далі сваритися. Ті, що не встигли вистрелити, напали на третього.

Зимівник Коробко, що доглядав собак, так само побачив, що морж лізе на берег. Він не став нікого гукати, а пішов узят гвинтівку і, давши звіреві вилізути на пісок, застрелив його.

Кілька разів бачили величезні зграї білух.

Уперше, коли вони з'явилися, мені здалося, що то спінені хвилі котяться через протоку з моря Лаптевих у Карське море. Лише придивившись, розібрав, що ті „спінені хвилі“ пірнають і знов виринають з води. Сотні білих китів пропливали перед нами. У деяких чорніли плями на спинах. Досвідчені люди пояснювали, що то діти сидять на спинах матерів.

Майже щодня зграї їх проходили недалеко „Русанова“. Окремих днів навіть по дві.

Треба сподіватися, що мисливські шкуни скоро з'являться біля берегів Челюскіна.

МАТРОС І АДМІРАЛ

Син старого адмірала Борис Андрійович Вількицький 1913 року відкрив нові землі в Полярному морі. Він бачив східні та південні береги тих земель. Це було на північ од рогу Челюскіна між морями Карським і Лаптевих. Капітан Вількицький назвав ті землі іменнями коронованих осіб і дістав, як нагороду, звання флігель-капітана. Вількицький був непоганий моряк, знавєць умов крижаної плавби. У цій галузі він авторитет для багатьох руських моряків. Та навіть нам згадувати бравого флігель-капітана, що за років революції лишився вірний своєму класовому чуттю і хоч не виступив активно проти революції, але й не став на її бік, емігрувавши до Англії. Там за десять років дійшов того, що прийняв нагороду від найбезсоромнішого авантюриста-генерала Міллера—чин контр-адмірала російського флоту.

Адмірала Бориса Вількицького ми пригадали випадково.

„Русанов“ стояв у протоці Бориса Вількицького. За сімсот метрів був берег крайньої північної точки Азії—рогу Челюскіна; віддалік стирчав кам'яний знак, поставлений ще Норденшільдом і поновлений через сорок років Амундсеном, а ближче, насупроти судна, здіймався кістяк першого будинку, будованого тут.

Коли не рахувати напівлегендарного штурмана Челюскіна, ми були шоста експедиція, що досягла цього місця.

Наш старший штурман Микола Іванович щойно повернувся з берега, де він керував вивантаженням будівельних матеріалів для наукової станції „ріг Челюскіна“. Він мовчки пив чай, прислухаючись до розмов, що точилися навколо за столом каюткомпанії.

Гладко виголене обличчя одливало рожевим кольором, а кучерява чуприна видавалася мистецькою зачіскою од найкращого перукаря наймоднішої перукарні.

Я давно знаю Миколу Івановича. Вдруге разом забираємося на далеку Північ. Це один з найкращих штурманів полярного флоту. Зараз він без п'яти хвилин капітан далекої плавби. Зі своїх 32 років він має понад десять років плавання на півночі, плюс п'ять років—на підводному човні в Балтицькому морі. А з тих десяти, крім рідких рейсів до Англії або Норвегії, безперестанно в Баренцовому або Карському морях, то на Новій Землі, то на Свальбарді, то в гирлах Обь-Єнісею і щовесни серед криг біломорського гирла під час полювання на гренландських тюленів.

Мені завжди він видавався якоюсь невтомною людиною. В Архангельську під час готування до рейсу протягом кількох діб поспіль він не спав, стежачи за тим, як завантажують трюми, дбаючи про виготовлення потрібних документів, добір палубної команди та всього потрібного для полярного рейсу. І після цього йому пер-

шому припадає вахта. А коли й ні, то все одно не лягає, поки судно не пройде Маймаксою* та не залишить позаду мілин Двінського гирла. Часами він сам стає за лоцмана на тих мілинах. І лише після того вперше йде заснути на кілька годин.

Сьогодні Микола Іванович розповів нам про свою зустріч з адміралом Борисом Вількицьким.

1921 року радянські організації вперше організували Карську експедицію. Валка пароплавів під проводом криголамів мала пройти через криги Карського моря до гирла Єнісею та Обі.

Керувати цією експедицією запрошено знавця Арктики, колишнього флігель-капітана, на той час уже англійського підданця, Бориса Вількицького.

Вількицький прибув до Архангельську. Тут його зустріли по-різному—і приязно, і вороже, але більшість радянських моряків сподівалися, що Вількицький залишиться тут, зрозуміє, яку честь йому зроблено, довіривши працювати в радянському флоті.

Криголамний пароплав „Русанов“ призначено за командирське судно експедиції. Тут оселився Вількицький.

Микола Іванович працював тоді на „Русанові“ матросом першого класу. Вількицький не раз уважно спостерігав молодого матроса, що скам'янілою постаттю застигав біля штурвалу.

Якось по вахті став до розмови з тим матросом. Хто зна, що особливо вразило адмірала в постаті молодого матроса. Але він виявив велику цікавість, розпитуючи про його морський стаж та плани на майбутнє. З особливою увагою він прислухався до того, що матрос говорив про майбутні плани, намір учитися, складати іспита на штурмана.

Експедиція дійшла Єнісею, перевантажила на річні пароплави машини та інший імпорتنий крам, прийняла в трюми пароплавів сибірські ліс та хліб, і командорське судно „Русанов“ взяло зворотний курс, вивозячи валку в Баренцове море.

Знову розмовляв колишній флігель-капітан з матросом першої класу.

Він пропонував їхати разом до Англії, обіцяючи там грошове забезпечення і навчання в кращій мореплавній школі та своє особисте шефство. То були тяжкі часи для навчання в радянській країні. Республіка ще не могла забезпечити своє пролетарське студентство. Хто вчився тоді,—пам'ятає голодну пайку, холодні кімнати ґуртожитків, роботу вантажниками на станціях та пристанях.

Матрос знав це все. Він знав перевагу тих умов, що йому пропонував адмірал. Та думав він про інше. Про те, що капітан Вількицький не хоче зв'язувати своєї долі з радянською державою і знову тікає до Англії. В його широких очах світилися докір і призириство. А відповідь була:

— Ні, моє місце не там!

24/VIII—1932 р.

* Маймакса—один з рукавів гирла Північної Двіни. Маймаксою виходять у море майже всі пароплави. На берегах Маймакси скупчена найбільша кількість лісосадовів Архангельську.

Дерягінних у нас двоє: Вася і Яша. Вони не брати і взагалі не родичі. Обидва з одного підархангельського села. Обидва на пароплаві з минулої весни, обидва перед тим вантажниками працювали, обидва якось по весні тонули в північній Двіні. Та пригода зв'язала їх міцніше, ніж походження з одного села і спільна робота вантажниками.

— То був шторм'яга на Двіні, — розповідає про ту пригоду Вася, — саме після льодоходу... да, знаєте... Жоден пароплав на Маймаксу не виходив... А ми карбасом. Нас вісімнадцятеро. Саме до середини допливли, а тут хвиля з корми як піддасть!.. друга... карбас наш води зачерпнув і враз догори дном сплив над хвилями. На мені був теплий піджак, поверх піджака брезентово куртка, а на ногах важкі чоботи. Пливу, щоб за карбас вцепитися, а мене один, — плавати не вмів зовсім, — за ногу. Ну, думаю, потягне на дно. Сіпнув ногою — чобіт злетів. Він тоді за другу ногу. Сіпнув другою — другий чобіт злетів. Так ви гадаєте, він мене покинув? За штани впіймав. Штанів уже не стягнув. Без чобіт було легше плисти. За карбас вцепився, а зо мною і мій пасажир. Поволі карбас вітром до берега прибило. З 18 потонуло лише шестеро. А Яшу довелося відкачувати. Він під карбас попав, але руками так учепився, що потім два дні пальці не міг розігнути... Після цього випадку пішли ми морякувати.

Матрос з Васі вийшов непоганий. Коли я спитав штурмана — чи давно Дерягін матросом плаває, той відповів:

— Не знаю. Зважаючи на його вік і практику — мабуть, років із шість.

А насправді це був лише десятий місяць.

У нашій команді одружених лише троє чи четверо. Вася серед них, і це надає йому поважності. Але мало. Запустив був борідку, та скоро плюнув:

— Старить, — сказав, заглядаючи в люстерко.

І кок Ваня, добрий човняр, нікчемний кухар і непоганий парикмахер, зголив йому першу порость.

Серед наших шістьох матросів Вася — найбільший прихильник читання. Він прочитав книжок більше за всіх їх.

Щодня він, мабуть, годин з вісім витрачає на книжки. Читає все, що попадає в товариша, в когось з пасажирів чи в книгозбірні.

Найбільше любить читати про Арктику або щось з історії мореплавства.

Арктика особливо цікавить його. Його односельці були матросами на пароплаві лейтенанта Седова „Св. Фока“. А Вася особисто знайомий з Пустошним, що поховав Седова на каміннях Кап Бророрку (тепер лоцманує на Двіні).

Читання книжок про Арктику врешті придалося Васі. Він плаває в арктичних морях і знає, що ще багато рейсів зробить у воді.

Особливо в пригоді стала йому книжка спогадів штурмана Альбанова.

Двадцять років тому в Карському морі стиснуло кригами шхуну „Св. Анна“. За капітана там був лейтенант Брусілов, а за штурмана Альбанов. Минув цілий рік, а шхуна від криг не звільнилась. Морські течії несли шхуну разом із кригами на північ. Прожили ще одну зиму серед криг. Улітку 1914 року „Св. Анна“ дрейфувала десь під 81° північної широти. Недалеко на заході мала бути земля Франца Йосифа. Тим часом харчів для екіпажу залишилося уже не надовго.

Штурман Альбанов і 12 матросів вирішили залишити шхуну. Вони пішли кригами в напрямі до Землі Франца Йосифа. Перехід той був дуже тяжкий. 70 днів ішли вони кригами та островами. Йшли пішки, пливли на каяках. Труднощі й небезпеки зустрічались на кожному кроці. Вони йшли в одному напрямі, а морські течії зносили криги в другому. Виходило топтання на місці. Невдале полювання примушувало голодувати. Дехто пристав і йти далі не міг, дехто відставав і збивався з дороги. Знайшлися зрадники, що вкрали кращу зброю, більшість набоїв, залишки харчів і під час сну втекли, залишивши Альбанова та інших напризволяще. Коли пливли на каяках, на них нападали моржі і Альбанов вельом боронився од цих великих і страшних звірів. Кінецькінцем з тринадцятьох врятувалося лише двоє...

Після того, як на Челюскіні наші трюми було розвантажено і на берег звезено будівельні матеріали та харчі, закінчилась авральна робота для команди. У Васі стало більше часу і він ввечорами після вахти запоем читав книжки про північ.

Минулої ночі пароплав, розвертаючись силою берегового вітру, одійшов у бік, скільки дозволяв ланцюг ківти, і він несподівано вперся носом у мілину. Збудили капітана. Стурбований „Кеп“ наказав, щоб вахтовий штурман шлюпкою об'їхав навколо „Русанова“ і лотом проміряв глибину.

Микола Іванович з Васею Дерягіним та матросом 1-го класу Стрелковим — матросами своєї вахти, сів у шлюпку.

Капітан виліз на дах штурманської рубки і з блок-нотом у руці стежив за шлюпкою. Микола Іванович тримав стерно, — біля нього лежав лот, — матроси гребли.

Шлюпка підійшла до носу. Микола Іванович залишив стерно і взяв у руки лот.

Щохвилини він випускав гирьку лота з рук і стежив за гудами лінва, що ковзала по його долоні. Він промірював глибину.

Шлюпка ходила навколо пароплава, відхилялася в різні сторони. Лот показував різні глибини. Микола Іванович викрикував, яку глибину показував лот. Капітан фіксував на листку блок-нота, що мав служити за мапу.

Мілина, що в неї ткнувся „Русанов“, була невелика. Штурман уважно її обстежив.

Але капітан хотів знати всі глибини навколо судна радіусом мало не на півмілі. Шлюпка пройшла повз борт і наблизилася до корми. Від корми вона взяла напрям до берега.

Вася сидів ближче до носу. Він уважно слідкував за Миколою

Івановичем, прислухався, як він викрикував капітанові глибини і старанно забирав веслом воду, коли штурман наказував пливти далі. Стиха переговорювався з Стрелковим про те, як несподівано на їхню вахту припада робота і чи кінчать вони її до восьмої години, коли буде зміна вахт. Жарти перемішувалися з дбайливим веслуванням. Ранок був тихий, трохи туманний. З берега доносилося неголосне гавкання собак. Морська поверхня, олив'яного кольору, була спокійна. Вася сонно поглядав на воду. Коли враз, зовсім несподівано шлюпка здригнулася, наче кілем ударилася об камінь. Удар був сильний. „Назад“ — хотів скомандувати штурман. Але не скомандував. Його увагу притягло Васине обличчя. Воно зблідло. В очах були страх і рішучість. Вася високо, обома руками підніс весло. Біля носу, де сидів Вася, з води виставилася люта морда моржа. Страшні бияки торкалися шлюпки, з вусатої морди лихим поглядом дивилися маленькі оченята. Водяний гігант, що важить одну тонну, штовхнув шлюпку. Вася з силою опустив весло на голову звіря. Стривожений морж ураз зник під водою. Микола Іванович, спостерігаючи цю картину, не зважаючи на власну тривогу, голосно розсміявся. Стрелков заходився тихим беззвучним сміхом.

Од Васі Дерягіна одходив переляк і він переможно оглядався.

— Що сталося? — кричав з пароплава капітан.

— Дерягін веслом моржів б'є! — відповів штурман.

Вася пояснив товаришам:

— У штурмана Альбанова читав, що він так од моржа боровився, коли той на його каяк напав.

— Ну й звірина! — зауважив Стрелков.

А звірина знов показалася за десять метрів од шлюпки.

Морж з цікавістю оглядав шлюпку.

— Ех, гвинтівка б... — з жалем сказав Вася.

— Микола Іванович наказав повертати до пароплава. За кілька хвилин вони були біля борту. Але морж наче переслідував їх. Він утретє показався зовсім близько і повільно поплив навколо „Русанова“.

Вася нахилився і з дна шлюпки підняв грудку вугілля. Ця грудка попала туди мабуть учора, коли перевозили останні тонни вугілля на берег. Підняв, замахнувся і кинув у моржа. У дитинстві Вася мабуть непогано ціляв камінцями. Грудка вдарила звіря просто в морду. Переляканий звір сховався. З палуби почулися дзвінкі оплески. Це заплескала в долоні днювальна Таня. Вона спостерігала влучний удар.

Тим часом Микола Іванович швидко вийшов на палубу і побіг за своїм Манліхером.

Далі події розгорталися надзвичайно швидко. Шлюпка знову пішла робити проміри. Та, міряючи лотом глибини, штурман і матроси одночасно озиралася навкруги, чи не покажеться морж. Він таки показався.

Пролунав постріл. Звір забився, але за кілька секунд заспокоївся. Шлюпка поспішала до нього. Матроси забули про все.

налягаючи на весла. За шлюпкою поспішав карбас, що в цей час був біля пароплава. В карбасі був Сергій Журавльов, і він з улюлюканням махав руками, піддаючи жару своїм гребцям.

Та хоч як старалися, приволокти моржа до судна не вдалося. Він утонув.

Васі Дерягіну того моржа, здається, найбільше шкода було.

Ріг Челюскіна
26/VIII—1932 р.

Сьогодні ранком Вася Дерягін помітив у морі якусь тушу. То вбитий морж сплив на поверхню. Незабаром його витягли на палубу, але потім (він дуже смердів) одвезли на берег і викинули собакам. Собачня з цього дарунка була надзвичайно вдоволена.

28/VIII—1932 р.

ПЕРША АЛЮМІНІЙНА ЛАСТІВКА

Я лежав на койці і, міцно заплющивши очі, намагався заснути. На палубі щойно стих гамір навколо вбитого ведмедя, що його прибуксовано від берега шлюпкою і катеринкою піднято на судно. Тишу порушували лише шипіння пари в ogrівних трибах та легенький плескіт хвиль у борт, що долітав крізь одчинений ілюмінатор. Не спалося. Перед тим я прийшов од радиста. Паша десяту добу викликав Північну Землю. Його виклики губилися в етері і ніхто не відповідав на них. Ця мовчанка обурювала радиста і турбувала начальника експедиції. Ступнево турбота охопила всіх русанівців.

Що сталося на острові Каменева з чотирма дослідниками, що їх ми залишили там на зимівлю декаду тому? Що означає ця вперта мовчанка? Може скоїлось яке лихо?

„Досить — думалося мені, — покалічитись радистові, і полярна станція протягом року буде відірвана від світу“.

Майже засинаючи, я думав про те, як небезпечно виряджати людей на таку зимівлю з одним радистом.

Та якийсь несподіваний гуркіт не дав мені заснути. За бортом гудів, безперечно, незнайомий мотор. То не міг бути напівпопсований „Боліндер“ нашого „Груманта“. Незнайомий мотор рокотів наче б він належав потужному літакові. Одразу ж мені спала думка про самолёт. Скочивши з койки, сунув голову в ілюмінатор. В очі ударило синє повітря чудесного прозорого дня, соняшні блиски на гофрованої хвилями морській поверхні. Вгорі над морем, між берегом і пароплавом, плавно спускався велетенський металевий птах.

Сюди на ріг Челюскіна вперше в історії авіації, вперше в історії рогу Челюскіна прилетів самолёт. Протягом трьох попередніх років відомий пілот Чухновський намагався долетіти сюди від острова Діксона. Ні разу йому не вдалося. А ось якийсь невідомий покищо нам пілот, — що плавно посадив машину на воду і,

залишаючи за літаком білий пінявий слід, рушає до криголаму,— вирішив це завдання.

Літак наближався. Це був „Комсеверпуть II“—та сама машина яку кілька тижнів тому ми бачили в Нерпачій затоці біля криголаму „Ленин“, коли проходили протоку „Маточкин шар“. Значить літак прилетів з острова Діксона—своїєї постійної ось уже протягом, здається, трьох років, літньої резиденції. Це гідролітак, придбаний акційним товариством „Комсеверпуть“ для роботи на півночі. Це летючий човен „Дорнье Валь“ з двома моторами БМВ, кожен на 600 механічних коней. Його сила мало різниться від сили нашого „Русанова“, зате величезна різниця у розмірах і вантажності.

З човна вилазить, колосального розміру постать. То—командир самольота пілот-спостерігач Алексеев, широко відомий морякам півночі. Він гукає нашого капітана:

— Борисе Івановичу!—і просить кінець *, щоб прив'язати своє судно до нашої корми та легеньку шлюпку для переїзду на пароплав.

У цей час од берега поспішає задрипаний „Грумант“, випускаючи своїм „Боліндером“ жмару смердючого диму. Але „крейсер капітана Коробки“, як жартливо прозивають „Грумант“,—до самолюта не підпускають. Бояться, щоб він не пошкодив тендітного алюмінійового човна. Легенька шлюпа—фансбот—привозить п'ятьох авіаторів до нас. Із них троє—люди велетенських розмірів. Двоє на зріст невеликі, та видно, що хлопці міцні. Авіаторів запрошують до кают-компанії, де вже подано на стіл гаряче і холодне та розіллято по склянках вино. Здивований завгосп примушений констатувати, що його уява про звичай авіаторів не відповідає дійсності—не кожен з них згоджується навіть помочити губи у вині. А раніш ніж взятися до їжі, погоджуються летіти на острови Каменева, щоб вияснити, що сталося з нашими тамтешніми колоністами, і довго та уважно розглядають мапу, розстелену на столі.

Ми знайомимося з нашими гостями. Крім Алексеева, старший борт-механік Побежімов, теж старий полярник. Він 1927 року був на о. Врангеля і тепер радий привітатися з тодішнім начальником Врангеля Ушаковим. Решта на півночі вперше: і пілот—відповідальний водій машини Козлов, і другий механік Телеутов, і радист Жуков.

Вони давно готувалися до польоту на ріг Челюскіна, але одиннадцятибальний шторм і тумани затримали їх на Діксоні майже десять днів.

Тільки сьогодні, скориставшись годиною, вилетіли. Летіли до затоки Мідендорфа 4 години 18 хв. Там сіли, подивилися навкруги і знов піднялися. За 3 год. 16 хв. були на Челюскіні. Дорогою переконалися, що дійсні обриси берегів часто не схожі на те, що накреслено на мапах. Злякали чотирьох ведмедів і бачили диких оленів. Шукали затоку Діка, де стоїть будинок, побудований сімнадцять років тому гідрографічною експедицією, але коли й бачили

* Мотузок

щось подібне до такої затоки, то жодної будівлі там не помітили. Треба віддати належне авіаторському апетитові—наших куховарів не образили. А після їжі з радістю oddали себе в розпорядження старого Морфея.

Наш екіпаж і співробітники експедиції вволю розглянули легку дюралеву машину і вволю посудачили про пілотів арктичного інституту, з яких один, навіздоганяючи „Сибірякова“, двічі зазнав аварії і далі Білого Моря не вибрався, а другий, маючи своїм призначенням Землю Франца Йосифа, не долетів навіть до Білого Моря, бо згорів мотор.

Надвечір, виспавшись і взявши новий запас бензину, Алексєєв з товаришами, захопивши з собою геолога Урванцева, автора нової покищо найкращої мапи Північної Землі вилетіли на острови Каменєва. Повернутися обіцяли другого дня. Протягом ночі й другого ранку радист викликав літак, викликав радіостанцію Північної землі, прислухався, чи не кличуть вони його, чи не розмовляють з ним, але в етері не було чути їхніх голосів.

Ми з тривогою чекали на поворот самолёта.

Сподівалися його надвечір. Та сміливі пілоти подарували нам новий сюрприз, з'явившись на початку дванадцятої години дня. Зробивши два кола, вони залишили море, пролетіли над суходолом і знизилися за ближчим горбом. Там була лягуна.

Негайно „Грумант“ було послано туди. Ніхто не гадав, що то буде його останній рейс.

Лише за дві години повернувся наш катер, повернувся під веслами. Боліндер попсувався остаточно.

Полярна станція Челюскіна залишилася без моторного човна.

„Грумант“ привіз Урванцева, який повідомив, що літак у лягуні сів на мілину і команді доведеться виїжджати на допомогу літунам, щоб зняти машину з мілини.

Та нас в той момент найбільше цікавили новини з Північної Землі.

Не встиг Урванцев скинути доху і роззути чоботи, як його оточив натовп цікавих. Він роздавав листи, що привіз од зимівників на островах Каменєва, і розповідав про причини мовчання радіостанції та про пригоди тамтешніх товаришів.

На початку своєї зимівлі мали чимало неприємностей. Насамперед, сильний 10-бальний шторм так плеснув, що не залишилося й сліду від вугілля, вивантаженого там з „Русанова“. Змило також половину вугілля, що залишилося од попередньої зимівлі. Хвилі зрушили з місця і пересунули на кілька десятків метрів далі од берега непомірної ваги залізний бак з бензиною. Переплеснувши через прибережний піщаний насип, вода докотилася до будинку, і наші злякані товариші рятувалися по коліна у воді. Под ругий бік кам'яної скелі, що звється островом Хатнім, прибій був такої сили, що бризки летіли на десятки метрів над островом і густим дощем поливали косу, де стоїть будинок. Майже гураганними поривами вітру зламало репер астрономічного пункту. Затріщала щогла вітряного рушія, але вдержалася. Крім вугілля позми-

вало ще деякі речі, які до того часу не встигли прибрати з берега. Наступних після шторму днів виявили, що в бочках з гасом був не гас, а машинна олія. Було багато мороки з продуктами, бо баліки швидко псувалися, а коров'яче масло довелося перетоплювати. Звичайно, не всі продукти були поганої якості. Більшість мала цілком задовільний вигляд.

Псувала настрій радіостанція. Динамо відмовлялося працювати. Після довгих зусиль налагодили вітряк, щоб рушити динамо не мотором, а силою вітра, але напрям не відповідав потребі.

Підходив до острова криголам „Таймир“ з гідрографічною експедицією, але допомоги радистові таймирівці не могли подати.

Безконечно радо і здивовано зустріли зимівники „Комсеверпуть II“.

„Це було о другій годині ночі, коли ми вперше спокійно заснули“ — писали вони нам. Листа того закінчували словами: „А чи вибереться відділя літак — не знаємо“.

Урванцев доповняв те речення своїми поясненнями. З повітря не так легко було знайти майже непримітну базу. А коли знайшли то примушені були сідати на чималу для самолёта хвилю.

Довго затримуватись не можна було. І хоч які потомлені були — мусили негайно повертатися. Радист самолёта і бортмеханіки допомогли Іовлеву налагодити динамо. Налагодили найголовніше, а решту залишили разом з інструкцією, як та що зробити. Зобов'язали не пізніше як 5 вересня зв'язатися з зовнішнім світом, і літак піднявся в повітря. Піднявся, щоб одразу ж знову сісти на воду. Один мотор не працював. Бортмеханік виявив, що в магнеті лопнула пружинка. Запасної не було. За допомогою одного мотора повернулися до станції. Тут допомогла винахідливість механіка. Він попросив старий, до речі — попсований годинник-будильник. З пружини того будильника злагодив потрібну пружину для магнето. Тепер впевнено працювали обидва мотори, і летючий човен востаннє розпрощався з островом Катнім.

Авіарейс „Н-2“ на острові Каменева не лише виявив стан справи на полярній станції, але й допоміг налагодити там динамо. Цей рейс дав змогу з повітря вияснити точність мапи, складеної Урванцевим. Тепер можна зробити в тій мапі ряд дрібних, але істотних поправок. Сам Урванцев із захопленням розповідав про свою подріж.

Незабаром до нього приєдналися п'ятеро авіаторів, що залишивши літак на міліні, берегом прийшли до нас і шлюпкою дісталися на пароплав. Вони вирішили просохнути і перечекати туман, що саме на той час, наче хмарою оповив берег та море. Сподівалися, що приплив зрушить літак на глибше місце: йому потрібна глибина лише два з половиною фути, а сидів він на однофутовій глибині.

Надвечір свіжий вітер заколихав поверхню моря, і капітан, одіславши на берег баркас з куховаром, кількома челюскінцями та спальними мішками для людей, що працювали на березі, наказав підняти шлюпки й відійти од місця стоянки на кілька сот метрів далі. Він побоювався шторму на мілкому місці під берегом.

Авіатори примушені були залишитися у нас в полоні. Опівночі в кают-компанії довго точилась розмови про потребу авіації для досліджень в Арктиці. Всі зійшлися на тому, що найкраще було б мати на кожному пароплаві, який вирушає в ці місця, а також для кожної полярної станції невеликий літак - авієтку. Завдяки своїй дешевизні, малій потребі бензину, вона цілком повертала б витрати. Для крижаних розвідок і геологічних та топографічних досліджень з самолёта радіус польоту не перебільшуватиме 50-100 кілометрів.

Авіатори були вражені красою Північної Землі. Їх особливо вразили великі глетчери і глибокі фіорди в протоці Шокальського.

Пролітаючи повз ріг Неупокоева, вони бачили „Таймир“. З цього приводу пригадали свою зустріч цього літа з іншим гідрографічним судном „Фарватер“ у протоці Наточкин Шар.

Козлов, злісно глузуючи, розповідав про цю зустріч.

Недалеко Нерпяхої затоки під час шторму „Н-2“ сів на міліну. Хоч як літуни билися, проте, знятися з мілини не могли. Раптом помітили пароплав. Він ішов через протоку на схід до Карського моря. Це було судно Гідрографічної управи „Фарватер“. Поява „Фарватера“ викликала радість у пілотів. Вони були певні, що до них зараз надійде допомога. Випустили червону ракету — гасло аварії. Але „Фарватер“ спокійно пройшов повз них, не подаючи жодного знаку, що він їх помітив, зайшов у Нерпяху затоку і кинув кітву.

Гадаючи, що на судні не помітили ракети гідроплана, вирішили кликати на допомогу. Дали п'ять пострілів із гвинтівок і випустили кілька ракет. Після того чекали ще більше як дві години і не дочекавшись ані шлюпки, ані відповіді гудком, сами взялися до роботи. Це була важка робота.

Працювали щось годин із вісім, але самолёта стягли. Од посиленої праці зовсім позаклякали і, перебравшись на глибоке місце, заїздили до кабіни й позасипали, як убиті.

— Минуло вже мабуть годин з вісімнадцять після того, як ми побачили „Фарватер“, — розповідав Козлов, — коли чую хтось тарабанить у дверцята кабіни й гукає:

— Ей, там! Є ще хто живий?

— А що таке? — питаю і дістаю відповідь:

— Ви вчора чогось стріляли, ракетами кликали, так ми з „Фарватера“. Чого вам треба?

Ну, тут цілком пристойно з нашого боку почастивати цих людей парою міцних слів і послати далі таких „рятівників“.

На півночі, де навіть звичайна нечемність неприємно ріже око чи вухо, таке майже злочинне ставлення викликає особливо гостре засудження. Відділя ж бо вороже ставлення літунів до гідрографічних пароплавців.

По півночі вітер розігнав туман, і наші гості поспішили заснути ще кілька годин, бо на ранок готувалися до польоту на Діксон.

Там, на Діксоні вони довго не затримаються. Стогодинний термін роботи їхніх моторів уже майже закінчується. Крім того, машина працює без капітального ремонту майже три роки. Над стогодинну

норму, визначену для роботи моторів, вони хочуть зробити великий переліт з Діксона до Севастополя. Маршрут буде такий: Діксон, Обдорськ, відтіля вгору по Обі, Іртишу, ще якимись, річками і до Свердловську. З Свердловська доберуться до Ками, а там Камою і Волгою до Сталінграду. Із Сталінграду перелетять на Дін і вже цією річкою виберуться в Чорне море. Цей переліт забере щось із тридцять п'ять летніх годин. Звичайно, зважаючи на зупинки, всього подоріж триватиме можливо днів з десять. Тільки б знятися з мілини. Але з мілини, як виявилось потім, знятися було не так то легко.

Наступного дня до лягуни виїхали літуни, четверо матросів, два штурмани. Урванцев та Р. Л. Самойлович.

Перед тим жартували—що буде, коли білий ведмідь, вештаючись десь біля лягуни, зацікавиться летючим човном.

— Можливо, приплив зняв уже літака, і ведмідь залізе в кабінку, дасть газ, поверне стерно та гай-гай у повітря. Ви до лягуни, а він вам згори лише лапкою помахав—та по-медвежому:

— Адью!

Жартували, поки їхали до лягуни. А на місці було не до жартів. Приплив нічого не допоміг. Гідроплан стояв на старому місці. Глибока вода була недалеко. Пілот скерував на глибоке місце і вже потім, сковзнувши по водяній поверхні, напорівся на мілину. На берег завезли три ківви, простягли металеві троси і, зачепивши їх за блоки, четверо людей повисли на тросах, а решта взялися розгойдувати літак, вчепившись за крила. Пустили повним ходом обидва мотори. Люди ходили по коліна в холодній триградусній воді, провалювалися по пояс, а то й глибше. Натужилися і не бачили ніякого ефекту від своєї роботи. Лише за годину можна було помітити, що літак сповз зі свого місця щось на метр. Тоді випили спирту. Це було конче треба, зважаючи на голод і втому. Відмовився лише старий штурман. Але ще багато метрів залишалося. Знову посиленна праця спільно з моторами. Знову довелося мокнути по пояс. Літак подавався дуже повільно. Нарешті, коли зовсім, здавалося, зникли сили, послали Урванцева на будівлю по робітників. Треба було їхньої допомоги. Можна було сподіватися, що додаткова сила тридцятьох людей подужає шеститонний вантаж. Урванцев уже був на березі, коли його завернули. Хто зна, з яких причин матроси вирішили спробувати востаннє витягти машину і з одчаєм потягли за талі. Може бажання довести свою завзятість, а може небажання з кимось іншим ділити сподівану нагороду. Мабуть, в одних стимулом було перше, в інших—друге. Але це був справді шалений натиск, коли всі мускульні сили людей переклалися на ноги—упор і руки—як металева катеринка. На цей раз, здається, навіть не „ухнули“, обличчя налилися кров'ю, замерло дихання, але літак своїм носом торкнувся води. Люди вийшли переможцями, і тепер спирту випили всі, навіть і старий штурман. Тільки тепер, після шости годин напруженої роботи, без жодної сухої ниточки, можна було „змайнавши монатки“: ківви, талі, троси, сідати у шлюпку—пливти додому на пароплав.

„Н-2“ гуркотів одним мотором, повільно виповзаючи з лягуни. Старший штурман тепер був за лодмана.

На морі додали ходу і підійшли під берег проти того місця, де будували полярну станцію. Там брали додатково пального. Потім ще раз поїхали на пароплав, повечеряли і, після кількох годин сну, 1-го вересня о третій годині ранку алюмінійова ластівка гучно зарокотала, здіймаючись у повітря.

У кишенях пілотів були наші листи, що їх вони обіцяли за кілька днів кинути в поштові скриньки Свердловську.

Ми нетерпляче чекаємо радіоповідомлення з Діксона про прибуття туди „Н-2“.

1/XI 1932 р.

... Одержали повідомлення з Діксона, що літак „Н-2“ прибув туди сьогодні о 15 годині дня.

Очевидно, в дорозі була зупинка.

2/IX—1932 р.

5-го вересня 1932 р.

Протока Вількицького на к/п „В. Русанов“.

Сьогодні ранком ми розпрощалися з зимівниками на розі Челюскіна.

Учора було закінчено будівництво і піднято щоглу радіостанції. Останню процедуру виконали під керівництвом Сергія Журавльова. В цій роботі Банович цілком поклався на нього. Журавльов покричав чимало, але з роботою цілком упорався.

Учорашній вечір на Челюскіні було дуже людяно. Сюди прийшов криголам „Таймир“, що з гідрографічною експедицією досліджує Карське море. 19 років тому цей самий „Таймир“ відкрив південно-східний беріг Північної Землі. 18 років тому „Таймир“ пройшов через протоку Вількицького, йдучи з Владивостоку до Архангельську, і зазимував у кригах недалеко від цього місця. Теперішній начальник експедиції на „Таймирі“ Лавров, тоді був за штурмана на цьому ж криголамі.

Експедиція на „Таймирі“ складається з ряду серйозних наукових робітників і провадить дуже велику наукову роботу з різних галузей геофізики Полярного моря.

На берег приїхали таймирівці, зїхали майже всі русанівці та остаточно сюди перебралися зимівники.

Це був прощальний вечір.

Ми залишали на березі Полярного моря на величезному просторі майже незнаного, абсолютно незаселеного Таймирського півострова, десятьох людей. З них один начальник, він же лікар. Троє наукових робітників: геолог, географ, мисливознавець. Двоє метеорологи-спостерегачі. Радист, моторист. Кухар. Собачник. Народ все молодий, здоровий. Більшість з великим ентузіазмом. Троє уже мають стаж полярних зимівель.

Роботи на них чекає чимало, а особливо наукову трійку. Дослідження й спостереження в абсолютно невідомій країні, хоч заберуть багато часу і сили, але зате і наслідки їх, безперечно, будуть багаті.

Особливо велике навантаження взяв на себе географ Володя Кошкін. Цей самий Кошкін, донбасівський комсомолец, що до терміново скінчив лєнінградський університет і тепер аспірантом при Арктичному інституті, провадитиме гідрологічні роботи, і спостереження над атмосферною елеткрикою, і вимірювання температури ґрунту на різних глибинах, і збори ботанічних, зоологічних та геологічних колекцій, і, нарешті, картографічне знімання місцевости. Справа в тім, що, коли метеорологи працюватимуть весь час на самій станції, а геолог Аллер обстежуватиме район навколо станції в радіусі 50—60 кілометрів, то Кошкін намітив два маршрути на значну віддаль од рогу Челюскіна.

Весною наступного року він по кригах хоче перейти через протоку Вількицького і вийти на острів Більшовик, що є південний острів Північної Землі.

Дорогою з криги, користуючись з щілини та ополонки, що безперечно зустрічатимуться на його шляху, він провадитиме вимірювання глибини моря, а також низку гідрологічних і гідробіологічних спостережень. Можливо, йому вдасться заглибитися між гори Більшовика і вийти аж до протоки Шокальського, де біля рогу Бубнова побудовано невелику хатину.

Повернувшись звідтіля, він знову вирушить у мандрівку. Його другий маршрут—пройти вглиб Таймирського півострова, де ще не був ніхто, в ті місця, над якими лише пролітав дирижабль „Граф Цепелін“ 1931 року. Можливо, він вийде до Таймирського озера, що на півдні півострова і до якого щастило доходити деяким експедиціям, що йшли з півдня. Можливо він дослідить одну з маловідомих річок півострова, що впадає в море недалеко рогу Челюскіна.

Географа під час його маршрутів супроводитиме мисливознавець, завдання якого в'яснити промислово-мисливські ресурси цього краю. Можливо, що в дорозі їм доведеться міняти намічений маршрут, можливо, що доведеться розійтися і піти різними маршрутами. У всякому разі, ці подорожі дуже важкі і либонь небезпечні.

Станцію на розі Челюскіна збудовано. Найважливіший спостерігальний пункт на трансарктичному шляху з Атлантичного океану до Тихого, повз береги Радянського Союзу, почав працювати.

ЩЕ РАЗ НА ТОМУ САМОМУ МІСЦІ

Ранком три дні тому, здається, ще ніхто з нас не думав, що сьогодні „Русанов“ стоятиме тут. А сьогодні... Сьогодні тріщить „Архімед“ і шлюпка повним ходом мчить через бухту-протоку від острова Хатнього до крайнього рогу острова Середнього. Жодної хвилі і лише велика брижа зеленої води,—тут колір води між берегами швидко міняється: ми бачили воду чорну, як пізньої осе-

ни в Чорному морі за сотню миль од берега, воду сірозелену, наче обличчя суходільника від шторму та холоду, і воду гаряче-червону, ніби сонце з-під обрію пронизало її промінням, — здійсмає високо шлюпку. Небо, повите в снігові хмари, безнадійно розгублене над нами. Сонця немає. Тепер воно рано ховається за обрієм, бо швидкими кроками до цих місць поспішає полярна ніч. Нас у шлюпці п'ятнадцятеро. Наш пароплав лише крапкою бовваніє в далечині. Але давайте розповідати доладу, як опинилися ми тут і чого поспішає наша шлюпка далеко геть од пароплава.

5-го вересня ми розпрощалися з нашими товаришами, що залишилися зимувати на розі Челюскіна.

„Русанов“ пройшов до острова Малий Таймир і повернув у Карське море. Наші гідрологи двічі поперок і один раз уздовж розрізали протоку Вількицького. А звідси передбачалось для них багато роботи. Накреслено було багато гідрологічних розрізів та замкнених контурів у Карському морі, але шторм, що в нього потрапили ми 8-го вересня, примусив припинити всі роботи. Штормувало нас два дні. Однієї ночі несподіваним ударом величезної хвилі у борт розбудило всіх, хто спав, побило посуду у буфеті і вчинило розгардіяш у всіх каютах.

Та той невеличкий шторм на 9 балів лише півбіди. Гірше було те, що радіостанція на островах Каменева вперто мовчала, хоч скільки її кликав наш радист Паша. Останній термін, встановлений радистом тієї станції, коли він мав обізнатися, було 5-е вересня. Знову неприємні, тривожні думки повзли в голову. Тривога була навіть більша, ніж раніше, зважаючи на ті відомості, що їх свого часу привіз нам гідроплан. Адже, кожен шторм викликав побоювання, що там, на о. Хатньому, знесе геть не лише ті бочки, що там залишилися, але й будинок, і щогли, і сам острів разом з колоністами. Наші страхи, безперечно, були перебільшені. Проте, загалом ми мали підстави турбуватися.

Коли припинено гідрологічні роботи, начальник експедиції дав капітанові наказа йти на острова Каменева. Це був дуже зручний момент для цього. Від того місця, де перебував „Русанов“, до північно-земельської колонії — вимірювання за мапою показувало максимум сто п'ятдесят морських миль.

Проте, цей шлях пройти було не легко. Шторм вимотував жили науковому складові експедиції, а туман псував настрої штурманам і нервував капітана.

Цілу добу ми кружляли морем десь недалеко потрібних нам островів, але капітан не ризикував підійти ближче до землі, що іноді якимсь горбом проглядала крізь туман.

Починалася друга така доба, — по судну прокотилася чутка, що начальник експедиції вирішив пробути тут хоча б тиждень, а до о. Хатнього підійти.

Туман згус, і пароплав почав віддалятися од берега. Йшли ми повільно. За годину проходили півмилі, за вахту 2—2,5 милі.

Але як швидко міняється погода. Чи не наймінливіші речі в світі — погода, море, вітер!

З норда налітав порив за поривом, море захвилювалося ще більше, а туман почав танути й рідшати. Знову показалася земля. Тепер повним десятимильним ходом „Русаном“ поспішав уздовж берега. Палубу вкрили люди і кожен з тривогою стежив за найменшою зміною туманної хмари. Чи встигнемо проскочити потрібну нам протоку? Встигли!

Для зимівників Північної Землі це був третій сюрприз. Перший „Таймир“, другий — самоліт, третій — друге прибуття „Русанова“.

Але зміни, зміни, які ми застали. Я йшов островом і не пізнавав тих місць, які бачив кілька тижнів тому. Насамперед, піщаний насип перед косою збільшився у височину майже на зріст людини. Дрова й бочки глибоко закопалися у наринок, наче вросли туди. Півторастапудові танки з бензиною були не на старому місці, а напівзаховані у воді малесенької лагуни. Чотири чоловіка такої ваги не подужають, а коли б і подужали, то що за безглузде бажання таскати бензину в воду. Але це ніщо проти того, що ми побачили, пройшовши трохи далі. Ось тут був ріг острова. І тепер він залишається рогом, але як він змінився! Двадцять метрів наче хтось одірвав динамітом, згинув геть репер астрономічного пункту, над самим обривом стоїть щогла вітряного рухача. Дні існування її можна підрахувати — це до першого шторму. Ідемо далі і спостерігаємо, що ставлять під сумнів — чи взагалі довго втримається цей острів-скеля проти постійних штормів. Шукаємо, де стовп, що його поставив Урванцев, щоб виміряти вікове підняття грунту.

— Років через 15-20, — розповідав він нам, — по цьому стовпчику можна буде сказати, чи підіймається, чи опускається і на скільки грунт Північної Землі.

Та що тепер можна сказати, коли той стовп загинув разом із ґрунтом, що в нього був укопаний.

Нам розповідають, що шторм налетів з найнебезпечнішої для цього місця сторони — зюдової. Сила шторму була не менш як 10 балів. Він прибивав хвилі до самого будинку, перекидав каміння через увесь острів.

Шторм змив у зимівників не лише вугілля, а й усе, що лежало на деякій віддалі од будинку.

Наступних після шторму днів хвилі повернули все назад, викинувши і бочки, і дошки, і танки з бензиною на берег. Викинули навіть бінокля з датою на ньому — 1914. Виявилося, це був старий бінокль Ушакова. Він загубив його минулого року на кригах недалеко дому. Море повернуло все, за винятком вугілля. Вугілля ж, що змішалося з камінням та піском, порозкидало вздовж усього узбережжя.

— Авральні дні були, — скаржиться зимівник Микола Іванович. Запевняють, що духом не падали, але фізично дуже наморилися.

— Ви б уже не приїздили, — жартує Демме, — самі вправились би. Та поки вони вправились би, ми енергійно беремося допомогти нашим колоністам.

Але насамперед нас цікавить, чому вони не обзивалися через свою радіостанцію. Виявляється, що мотор уперто і досі не хоче працювати. Вітряк налагодили лише за кілька годин до нашого приходу. Перед тим він працював з перебоями і тому, що часто йшли дощі, не давав потрібної напруги. До речі, новий пропелер для вітряка зовсім не годиться — там не то різь, не то щось подібне до різі, зроблено навпаки. Поставили старого пропелера.

Ми вирішили передусім переставити щоглу вітряка. Цим буде гарантована його відносна в цих умовах довговічність. Цілу ніч працювали робітники. Викопали щоглу, перенесли в інше місце і там закріпили. Одночасно радисти, а їх набралось у нас чотири чоловіка — Паша, Вася Ходов, Іовлев та ехолотник, теж досвідчений у радіосправах. Вони наснажили од Русанівської динамомашини акумулятори для радіостанції. Наснажили і, як запевняє Паша, — на три тижні для Іовлева цих акумуляторів вистачить. Удень остаточно налагодили вітряка, і тут також остаточно наші механіки переконалися, що мотор, привезений нами ж з Архангельську, працювати не буде. Чия вина, що в Архангельську його своєчасно не перевірили — сказати тепер важко. Насамперед, звичайно, ця вина падає на керівництво експедиції. Тепер у північно-земельців єдина змога користуватися енергією — це вітряк.

Удень же перевезли на острів вугілля і на цей раз кошмами перенесли його в найнебезпечніше місце під тильну стіну будинку.

Треба сказати, що у нас самих на пароплаві з вугіллям було негаразд. За словами старшого механіка, вугілля лишилося найбільше на 12 діб. До того ж у трюмі № 2 вугілля щохвилини могло зайнятися. Дим відтіля покищо не йшов, але термометр на глибині двох футів показував 45° . Більше той термометр показувати не міг, бо найвище ділення його було 45. Рук у тім вугіллі тримати не можна було — пеклися.

Матроси розповідають, що вугілля було у барці, яка затонула в Двині. Відтіля з річки витягли вугілля, а потім і барку. Мокрим вугіллям завантажили русанівський трюм. Ну, а в таких випадках пожежі трапляються майже неодмінно. В морі це річ дуже небезпечна.

Трюм відкрили. На поверхні вугілля охолоджувалося. Окололе збирали і переносили до трюму № 3. Отак помаленьку працювали протягом півтори доби.

Одночасно в машині, що ледве трималася, робили дрібний ремонт та в десятий раз чистили динамомашину; для цього довелося потопити в темряві пароплав. У каютах горіли газові лампи та стеаринові свічки.

Надвечір 11-го вересня говорили про те, що на видному місці треба було б поставити кам'яний гурій або якийсь знак, помітний для пароплавів. Такий знак значно полегшив би капітанам підхід до цих островів.

Начальник експедиції і капітан запропонували зібрати добровольців і скласти кам'яний гурій біля будинку. Сергій Прокопович Журавльов, він же „Серьoga — наш кращий мисливець“, повставав проти того, щоб ставити знак там, де стирчать дві щогли і буди-

нок. Він зауважив, що краще було б виїхати в море, добратися до крайнього рогу о. Середнього і поставити гурій там, його було б видно значно далі і там він справді допоміг би мореплавцям визначити, що це за острови і розшукати станцію на о. Хатньому.

Усі погоджувалися, що там поставити було б найкраще, але ... туди ж треба їхати. Капітан не наважувався ані сам їхати, ані відпустити кого. Журавльову з його однодумцями довелося витримати справжній бій. Тільки коли 21 чоловік визвалися добровольцями їхати на ніч працювати, а з них — 15 робітників, що перед тим працювали цілу добу, капітан мусів поступитися. З нами поїхав старший штурман Микола Іванович Храмцов.

Щоб не перевантажувати шлюпку, взяли лише 15 чоловіка.

Тож, у ніч з 11 на 12 вересня опинилися ми в шлюпці на широкому водному просторі між островами Каменева. Щогла, яку ми везли для знаку, стирчала з носу, наче бугшприт стародавньої укшуйської ладі, а над мінливою зеленою безоднею Полярного моря, перемагаючи тріскотіння мотора, лунала пісня:

„Ти моряк красивый сам собою,
Тебе от роду ровно двадцать лет“.

І нікому не спадали думки, що колись непокоїли пана з Сан-Франціско про непомірну глибину під нами, про „шлюпку-скорлупку“ і страшні масштаби околицьної дійсності.

Ми дісталися потрібного нам берега. Разом з прибоєм вискочили на вузьку піщану смугу узбережжя під велетенські обриви закрижаних снігових стін, не без труднощів, але знайшли місце, щоб вибратись на високий глинястий берег, обламуючи ногами червоні м'ясисті шматки гіпсу.

На березі ми подорожували в густих вечірних сутінках, вибираючи місце для знаку та розшукуючи виходи великого каміння, потрібного нам для гурія. Темрява перешкоджала роботі, а втома давалася взнаки, коли довелося здалека носити каміння. У тому місці, де поставили щоглу, для нашого гурія каміння не вистачило. Довелося розійтися в різні сторони і там розшукувати потрібний будівельний матеріал.

Взявши сокиру, пилку і відро, не догадалися захопити з собою таких потрібних тут речей, як лом та лопата. Не дуже приємно було голіруч виривати з ґрунту уламки скель та збирати пісок і гальку у відро.

Ми заклали фундамент з важкого каміння, діаметром значно більшим за діаметр Амундсенівського гурія на розі Челюскіна. Поставили собі за мету обмурувати щоглу, принаймні до половини. А розмір її був, — міряв старший штурман, — три рости Миколи Івановича з піднятою рукою. Нагорі прибили шість дощок, по три штуки перпендикулярно. Лише раз закурювали. Поспішали, щоб ранком встигти на пароплав, адже там на ранок готувалися підняти кітву.

У нашій роботі було багато ентузіазму. Кілька чоловіка з наших будівельників працювали надударно і цим самим без жодних слів

захоплювали решту. Микола Іванович стояв за головного муляра, а Журавльов скрізь показував приклад, розшукуючи і розбиваючи каміння.

Почало світати і це допомогло нам знайти порівняно близько нове „родовище“ дефіцитних кам'яних уламків.

Що вище, то зменшувався діаметр нашого знака, то швидше виростав гурій.

Скоро довелося поставити допоміжну силу, щоб подавати нагору каміння, а там за півгодини і зовсім було закінчено нашу будову.

Тільки б ясна погода як вийдем у море, щоб визначити видимість цієї щогли, що стирчить з купи каміння.

Поверталися назад зовсім потомлені. Дехто ліг на дно човна. Між іншим, з великою вправністю відійшли од берега, перемагаючи удар прибівної хвилі.

Швидко відкрили коробки м'ясних консервів і грілися їжою, бо холод і голод давалися взнаки.

На пароплав прибули рівно о 3 годині ночі.

О. Хатній 12-IX—1932 г.

Р. С. Об 11-ій ранку, востаннє розпрощалися. Давши кілька гудків, „Русанов“ вийшов у море.

Тримали курс на ріг Бажання.

РЕКОРД РАДИСТА ПАШ

У рейсі ми пробули два місяці, одвідавши Нову Землю, острови: Діксон, Свердруп, Хатній, Середній, Жовтневої революції і ріг Челюскіна. В одних місцях ми були перші люди, що ступали на землю, в інших люди хоч і бували перед нами, але винятково рідко. Форштевнем нашого пароплава ми порізали в усіх напрямках споконвіку непривітне для мореплавців Карське море.

За радиста у нас плавав Паша. Дехто звав його Павловичем,—по-батькові,—і ніхто не згадував за прізвище. У товариському ж колі кают-компанії і кубрику він був просто Паша-товаришок. У цьому полярному рейсі Паша побив рекорд.

А який саме—про це мова далі.

Раніш скажемо трохи про Пашу, що кілька років тому, по закінченні другого ступеня трудової школи, не довго думавши над тим, чим йому бути: музикою чи радистом—вибрав останнє.

Під 100^о східньої довжини, коли наш годинник показував на три години вперед проти своїх колег у Москві, по півночі ми довго просиджували в радіо-рубці. Але ці посидінки ми почали практикувати не відразу по виході в рейс. Це почалося уже тоді, коли сонце облишило свої практичні фокуси і почало ховатися за обрій на годину, дві, три, коли до нас повернулася нормальна доба з нормальною ніччю.

Робота Паші була важка. На початку рейсу, поки не прийшли на Північну Землю, йому ще допомагали радисти, яких одвозили

на зимівлю. А потім, особливо після приходу на ріг Челюскіна, йому довелося працювати самому.

Працювати треба було багато.

Він намагався чергувати мало не цілу добу. Слухав усі станції полярного району, що своїми радіохвилями спроможні були дістати до „Русанова“. Ловив пискливі звуки криголаму „Леніна“, пароплава „Ваглянд“ та інших пароплавів, які залишалися на південь і захід од нас. Особливо батато уваги приділив Паша „Сибірякову“, бо той завжди був попереду нас, ідучи спочатку на північ, а потім на схід. „Сибіряков“, маючи на своєму борту чимало кореспондентів, закидав берегові радіостанції зливою телеграм, а Паша часто примушений був правити за передатний пункт для тих телеграм.

З усіх тих радіограм він вибирав найпотрібніші для нас, що сповіщали про ближчі судна, про стан погоди, розпорядження експедиції з далеких Архангельського, Ленінграду, Москви.

Якось пізньої ночі, коли після довгої гоїданини море лише трохи похитувало пароплав, коли всі на пароплаві, за винятком вахт, спали міцним сном, я зайшов до радіорубки. Паша звів годинника і слухав фокстроти, передавані з Данцігу. Часами, покрутивши ебонітовий важелець, він прислухався до Ленінграду або Москви. У цей час звідтіля переказували останні новини—це призначалось для мене.

Паша віддавав перевагу концертам.

Слухаючи музику, він мрійливо примружував очі і лише час-від-часу позирав у двері своєї каюти, де на стіні висіла гітара. Тоді він думав про музику. Він став не музикою, а радистом. З музичних інструментів у нього були лише гітара та радіо-приймач. Йому припало бринькати на гітарі, або викидати у безвість пискливі звуки, що означають літери й слова. Він слухав музик, що грають за тисячі кілометрів відділя у великих, залаятих світлом залах перед сотнями чи тисячами святково-одягнених людей. Паша слухав чудесні звуки віолончелі, що долітають з Берліну, і просовує голову в ілюмінатор. У темній прірві шумить морська вода біля борта і ледве помітний вітерець дме спорожнілим спардеком. Віолончеля доповнює шуми моря, відгонить сон, і Паша, вийнявши голову з ілюмінатора, починає оповідати про музику моря, про музику радіогасел, що непокоять його писком радіоприймача.

Сьогодні він пригадав одну штурмову ніч минулої осені. Над Баренцовим морем звисали тоді довгі, темні ночі. Вітри хмарами затуляли нічне небо. У хмарах ховалися зорі. Крізь хмари не могло пробитися полярне сяйво. Здавалося, чорний велетенський мішок проковтнув море й небо.

Північний вітер грізно гудів десь під клотиками щогли. Зриваючи гребені хвиль, він морозив бризки і закидав кораблі крижаним дробом. Тієї ночі Паша слухав у радіорубці. Його пароплав стояв у Мурманську на рейді.

Але тієї ночі багато пароплавів захопив шторм у Баренцовому морі. Далеко на півночі, у відкритому морі були тральщики. Вони тралили рибу, виконуючи промфінплан, даний республікою.

Барометр заздалегідь сповістив про шторм. Заздалегідь про шторм дали знати й берегові радіостанції, переказуючи попередження від бюро погоди. Капітани чекали на шторм.

Хто був ближче до берега, поспішав заховатися у якійсь бухті чи заточині. Хто був далеко в морі, відходив ще далі, побоюючися, щоб вітер не поніс судна до берега і не вдарив об прибережні скелі.

А вітер з кожною хвилиною гудів чимраз сильніше. Щогодини зростала сила шторму. У корабельних журналах вахтові штурмани фіксували те посилення дедалі більшими балами. Десятибальний шторм перейшов в 11-бальний. Та по півночі знявся справжнісінький гураган. Це значить, що маси повітря зі швидкістю понад сорок метрів на секунду з катастрофічною силою помчали над морем, здіймаючи велетенські хвилі та хмари бризок.

На мурманському рейді пароплави, стоячи на кітвах один біля одного, захитувані хвилями обломлювали один одному борт. Саме в такий момент Паша почув, як з радіоприймача прозвучало SOS, SOS, SOS. Судно вказало свої позивні. Це був тральщик, приписаний до мурманського порту. SOS посилав знайомий Паші радист. Паша завмер над приймачем. Він слухав, як його приятель розповідав, що там, далеко в морі на півночі, темна ніч, а гураган хвилями заливає тральщик. Щогли й такелаж пообмерзали кригою. Судно лягло в крен. Радист переказував, що вийти з радіорубки він не може. Він знає, що ніхто не подасть їм допомоги.

Приймач переказав останні слова. Радист з травлера слав останнє „прощайте всім, всім, всім“. За півгодини по тому Паша зрозумів, що травлер загинув.

Тієї ночі загинули чотири радянські травлери. З них три з усіма людьми. Четвертий викинуло на берег. Судно розбилося, але люди врятувалися. З екіпажу перших трьох море викинуло на берег лише один труп. То був капітан одного травлера. Він обперезався рятувничим корковим поясом. Та проте од смерті це його не врятувало.

Ще за день гураган стих, і наступного погожого ранку Паша думав уже, як хороше бути музикантом. За кілька день по тому його пароплав пішов у рейс за кордон. Моряки одвідали Гамбург і Лондон, а на зворотному шляху заходили до норвезьких портів Бергену та Тромсо. У Тромсо, на товариській вечірці, влаштованій норвезькими робітниками на честь радянських моряків, Паша, пригадавши, що він хотів бути музикантом, грав на гітарі і завзято витанцювував з норвезькими дівчатами. А кілька тижнів по тому він був уже на пароплаві, ще серед криг біломорського гирла полював на тюленів.

Під час нашого рейсу, коли всі були захоплені рекордсменством: більше пройти по невідомій землі, більше побачити островів, більше постріляти звіря чи птиці, більше за інших розповісти зі своїх спостережень,—Паші дістався один рекорд.

Паша ніколи не залишав свого поста. Жодного разу він ані проспав, ані спізнився. Він взагалі ніколи не залишав своєї рубки,

за винятком тих випадків, коли ходив до кают-компанії їсти, або носив радіограми начальникові експедиції чи капітанові.

Єдине, що він дозволяв собі, це коли-не-коли вийти з каюти на палубу до великої клітки, де сиділо ведмежа з Північної Землі. „Попустувати з Мишкою“—як він казав. Ведмежа було чудесне, хоч удача його швидко почала псуватися після того, як здохла його сестра Машка, а самого Мишку запроторили до клітки.

— Ач ти, дідько!—дражнив Паша Мишку, з посміхом прислухаючись до рикання ведмежати.

Після виходу „Русанова“ з Архангельську Паша півтора місяця не сходив на берег. Біля рогу Челюскіна ми стояли десять день. Здавалося злочинством не зійти на берег. Але Паша думав інакше.

— Тут, у цій пустельній і майже невідомій місцевості, пароплавані на хвилину не може залишатися без радиста. Я тут більше потрібний, ніж капітан. Капітана може заступити кожен з трьох штурманів. А мене з нашого екіпажу—ніхто.

Паша сидів у себе в каюті, що її половина була радіорубка. Там він працював, грав на гітарі, передруковував на машинці матеріал для стінгазети, вчив англійську мову, приймав одвідувачів.

За весь рейс лише раз він одважився з'їхати на берег, та й то на дуже короткий час.

Це було, коли вдруге „Русанов“ кинув кітву біля острова Хатнього. Радіостанція, поставлена на цьому острові, працювати одмовлялася. Паша з'їхав на берег, як досвідчений консультант, і своїми порадами та своїми руками багато допоміг. Він же зарядив перші акумулятори для цієї радіостанції.

Коли ми приїдемо до Архангельську, Паша залишить „Русанова“. Він народження 1911 року. Цієї осені він іде служити до Червоної армії.

Можна порадити, що до червоноармійських лав попаде такий хороший хлопець.

У кожного з нас залишаться найкращі спогади про Пашу.

На межі моря Баренця і Карського моря, проти рогу Бажання.

СТАРИЙ КАПІТАН

Я гордий знайомством із цим капітаном. Він більше, ніж двічі вовк морський, без жодної вовчої риси на обличчі і в рухах. Його ноги ще міцні і ревматизмові ще не скоро остаточно подолати їх. П'ятьдесят п'ять років вони носять його по палубах, ютах, спардеках, щоглах, капітанських містках.

— 1878 року я став за помічника кокові на шхуні... кухарчуком.

Ніхто краще від нього не знає Білого моря і немає популярнішого капітана на Білому морі.

Його знають усі помори—він же сам помор. Його знають усі старі норвезькі шкіпери з Варде і Іромсе, він був друг славетного дідугана Отто Свердруп.

Це гідрограф нашої експедиції, капітан далекої плавби Ануфрієв Іван Петрович — поморський капітан і поморський історик. Він грамоти вчився ще по „аз, буки, веде, глагол“, а до школи вчитися на штурмана попав лише 26 років. У нього капітанського стажу більше як тридцять років. Він був один з перших росіян, що одвідали землю Франца Йосифа, він один з тих рідких могикинів вітрильного флоту, що не тільки пережили вітрильнічкі часи, але сприйнявши пароплави, стали кращими пароплавниками.

Його біографія — це історія морського флоту на Білому морі, морських звіробійних промислів там же і російської плавби в крижаних полярних водах.

Нашому капітанові Борису Івановичу років, мабуть, з сорок, але куди йому з його здоров'ям і сміливістю до цього темпераментного діда! Лукавий вогонь світить у старечих очах. Під час імперіялістичної та громадянської воєн Іван Петрович капітанів, здається, майже на всіх криголамах Архангельського порту. Не було команди, що не дорожила б ним. Одна біда в Івана Петровича — він завжди в контрах з береговими конторами. Хоч кращий льодовий капітан, а доходило до того, що з капітанів здимали.

Було це в перших числах січня 1920 року. До Архангельську наближались червоні частини. Генерал Міллер напружував останні зусилля, обороняючись од того наступу.

Генеральському війську потрібне було м'ясо. М'яса було обмаль. У Північному краї більше рибою промишляють, ніж м'ясом. Звернувся генерал Міллер до кооператорів, хоч знав, що там червоні мають великий вплив.

Кооператори взялися дістати оленього м'яса. Криголам „Соловей Будимирович“ на 2600 індикаторних сил було знаряджено в рейс у Чеську губу до гирла річки Індиגי. Там мали взяти оленього м'яса і приставити його до Мурманську, а разом перевезти до того самого Мурманську і групу пасажирів, серед них кількох офіцерів.

На начальника цієї експедиції кооператори запропонували Ануфрієва. Міллер затвердив, бо не знав, що, одержавши його розпорядження, Ануфрієв одночасно дістав директиви затримати „Солов'я Будимировича“ в Індії доти, доки Архангельськ здобудуть червоні, і тоді вже повертатися до Архангельську з оленьим м'ясом та пасажирами-офіцерами.

24 січня з допомогою криголама „Минин“ на 8000 механічних коней „Соловей Будимирович“ пробився через криги Білого моря і вийшов у море Баренця. Взяли курс на Чеську губу.

Другого дня в морі їх догнав наказ радіом. Ануфрієва з начальників експедиції здіймалося, капітанові пропонувалося на Ануфрієва не зважати і мерщій повертатися з оленьим м'ясом. Здавалося, задуманий плян остаточно загинув, а з поворотом загрожувала ще небезпека попасти під військовий суд білогвардійців.

Переляканий капітан не хотів слухати жодної поради, що йому давав його екс-начальник, а тепер пасажир. Спочатку це було лише на краще. Недосвідчений щодо плавби у кригах, він, не дійшовши

до Індиги, так заліз поміж них, що не зміг підійти до берега. Коли ж хотів повернути геть — криги теж не пустили. Був один момент, коли вискочили на чисту воду. Глибина була 12 сажнів. До Індиги залишалося 14 миль. Збентежений капітан не знав, що робити, боючись мілини. Іван Петрович запропонував капітанові передати йому керування криголамом. Капітан відмовився, одійшов милою назад і знов попав у крижані затиски. Радіом Архангельськ наказував капітанові негайно повертатися... та ба! За два дні переконавшись, що з криги він не вирветься, капітан наказав зупинити машину, економити вугілля.

1 лютого „Соловей Будимирович“ опинився недалеко берега о. Сенегейського. Криголам дрейфував щось на 1,5 — 2 милі від берегового припаю, тобто крижаного поля, що міцно трималося берега. На краю припаю побачили двох людей з оленями. З пароплава послали штурмана та матроса довідатися, що то за люди. Посланці скоро повернулися і сказали, що то ненці з оленями чекають, коли пароплав підійде до берега. Боючись рухомої криги, вони не наважувалися наблизитися до пароплава.

Іван Петрович, зважаючи на те, що крайка припаю стояла на глибині 8—10 саж. запропонував капітанові врізатися у припай, щоб там затриматися на 2-3 дні, взяти оленів і уникнути небезпеки бути розчавленими кригами.

Але капітан твердо додержував інструкції з Архангельську: Ануфрієва не слухати. Він залишився серед дрейфуючих криг. Часами намагався пробитися через кригу, та пуття з того було мало, бо коли й були шанси вискочити з криг, на що Ануфрієв вказував капітанові, то той робив навпаки.

11 лютого залишилося тільки 80 тонн вугілля. 15 побачили о. Вайгач, а 16 опинилися в Карському морі.

Чотири місяці носили криги пароплав по Карському морю. Приємного було мало. Серед пасажирів були жінки й діти. Одна жінка була з немовлям. Харчів, зокрема хліба, було не так багато. Зрештою довелося харчуватися тільки сиром та консервованим молоком.

Наприкінці травня сонце почало пригрівати. Потепіли повітря й вода, почали танути криги. Тепло псувало продукти — сир загнив, молоко закисало.

В Архангельську уже давно були червоні. Але в Архангельську за винятком льодоріза „Канада“ криголамів не залишилося. Все, що могли, погнали білі за кордон, а чого не могли — потопили.

В Архангельську готувалися до експедиції на допомогу „Солов'ю Будимировичу“. Готували таку саму експедицію і за кордоном. У Норвегії капітан Отто Свердруп, доставши повідомлення, що його друг капітан Ануфрієв дрейфує в кригах Карського моря, взяв на себе ініціативу підготувати рятувальну експедицію.

Англійці погодилися за 20.000 фунтів стерлінгів послати на допомогу потужний криголам „Святогор“, загарбаний ними ж з Архангельського порту.

19 червня, коли на „Солов'ї Будимировичу“ лишилося тільки 7 тонн вугілля, коли найближчими днями мала остаточно замовкнути

його радіостанція, коли, не зважаючи на те, що криги почали обтаювати, криголам через брак палива не міг і ворухнутися, — прийшла допомога.

Майже разом підійшли „Святогор“ і „Канада“. Спочатку перший мало не на два тижні випередив „Канаду“, але потім „Канада“ наздогнала його. Лише на 2 години запізнилася „Канада“ та з цих двох годин скористалися білі офіцери-пасажери „Солов'я“ і дехто з його екіпажу, щоб втекти на „Святогор“, під англійським прапором.

Після 5 місяців та 11 день тяжкого рейсу „Соловей“ попав назад до Архангельську.

Тепер „Соловей“ називається „Малигиним“. Зараз він повертається з острова Рудольфа на землі Франца Йосифа, де побудував крайню північну радіостанцію. „Святогор“ — тепер „Красін“ — після походу минулої зими в Арктику, коли він врятував криголам „Ленін“, що опинився без вугілля у кригах, зараз стоїть у доках Ленінградського порту, відпочиваючи до наступної зими. „Канада“ — тепер „Літке“ — з того часу обійшла всю Європу і Азію, тричі доходила рогу Дежньова і зараз в Полярному морі біля берега Чукотки допомагає пароплавам Ленської, Колимської та Врангелівської експедицій.

Іван Петрович розповідає багато пригод із свого життя, і з мореплавання в північних морях. Він за своє життя зібрав багатющий матеріал з мореплавної практики та з історії Нової Землі, Шпіцбергена, Північного краю і його старожилів — поморів.

На промислових суднах він бачив гренландського тюленя, морських зайців, нерпу, білого ведмеда, білуху, моржа, стріляв на Новій Землі оленів, а якось біля берегів Норвегії захопив на буксирі кита. З тим китом було чимало пригод. Та всіх пригод, не перекажеш. Якось Іван Петрович за сто миль од берега і 250 миль од крайки криг зустрів білого ведмеда, що пліз назустріч його судну. Цей випадок він опублікував у записках з гідрографії. Але загадка досі не розгадана, звідки там міг узятися ведмідь. Невже проплив стільки. Це другий такий випадок в історії мореплавання в цьому районі Арктики.

З інтересом слухаєш оповідання Івана Петровича про те, як його матроси піймали двох молодих моржів і приручили. З ними можна було гратися, як з собаками. Тільки на пароплаві нічого не їли. Їм давали хліб, картоплю, м'ясо, але моржі в рот не брали. Цим вони зовсім не схожі на білих ведмежат. Наше ведмежа, що везли його з Північної Землі, привчилося навіть до цукру і попсованих помаранчів.

Моржі жили коштом трину під шкірою. Привезли їх в Архангельське худющими. Звідти відіслали до Ленінграду в зоологічний сад.

Таких речей Іван Петрович, коли ви його спитаєте, розповість вам тисячі.

Іван Петрович ніколи не нервує, не має страху перед невідомими берегами та невідомою водою. Він з тих рідких старих капітанів,

що — ані містики, ані фаталісти. Він знає сотні випадків, коли люди гинули і рятувалися од загибелі. Але один випадок з його оповідань особливо дивує. Минулого року біля Мурманського берега один пароплав попав у сильний шторм. Хвилі плескали через борт, заливали палубу, бризкали на саму трубу. З баку хвилею зміло боцмана. Підхопило і понесло в море. Моряк замружив очі, знав, що ніхто його не врятує. Ударом другої хвилі його викинуло назад на палубу.

Ми прийшли в Руську гавань. Це далеко на півночі Нової Землі. Тут стояли два дні. Якось по обіді, на палубі Іван Петрович розповідав про старі поморські подорожі, що їх свідком сам був, що чув од батьків, або старших товаришів, чи розкопав по архангельських архівах. Цей капітан не гребував покопатися у старих паперах вивчаючи морську історію свого краю.

Він показав нам на острів, що загороджує гавань од вітру з моря та зветься на мапі островом Барентса і сказав:

— Стара поморська назва цього острова — Багатий.

Раніш Барентса обпливали помори Нову Землю, вони ж врятували моряків Барентса після вимушеної зимівлі. Тут у Руській гавані колись було становище*. Тому свідок, насамперед, дерев'яни й хрест, по той бік, з датою на ньому 1848. Чужоземці відкрили цю гавань лише шестидесятих років минулого століття.

Сліди людей не вичерпуються самим хрестом. Є стара, невідомо чия могила, відзнаки колишнього причалу і потлілі лозові канати.

Сюди припливали помори на своїх ладях, що йшли під трьома вітрилами і могли підняти 2-3 тисячі пудів вантажу. На ладях було од 7 до 15 чоловіка моряків-мисливців.

Тут чекали моржа. А в бухті є чудові місця для моржових лежбищ.

Приходили отари моржів і вилазили на берег. Тоді завмиralи помори. Боялися поворухнутися, навіть страви варити переставали, щоб не злякати звіря. Чекали, поки звір засне. Треба було 2-3 дні, поки звір втихомирювався і міцно засинав. Тоді на шлюпках, поперед помастивши салом весла та обмотавши уключини, підходили до моржів. Виходили гарпунери з гострими списами і одним ударом вбивали моржів, б'ючи в серце або потилицю. Пораненого звіря не повинно було бути, бо він би ревом своїм сколошкав усю отару.

Так працювали тут давно колись мисливці помори.

— Не Нова це вже земля, стара земля, — закінчував Іван Петрович.

17-IX — 1932 р.

БІЛЯ ПІДНІЖЖЯ ГЛЕТЧЕРА

Гострі мисливські ножі стругали м'ясо, наче моркву на гарнір. Стружки сирової оленятини летіли в рот. Ботанік приніс солі, грубої як галька з моря, а фізик одколов краєць чорного, як земля,

* Так на Півночі називаються невеликі промислові оселі. Це від слова „стан“, тобто табор.

хліба. Сергій не потребував ані солі, ані хліба. Він кладав зубами, підхоплюючи кожну м'ясну стружку. Ушаков розколов велику кістку і виколював відтіля паличками шпик. Сировий, застиглий шпик танув у роті наче морозиво.

Сьогодні був перший мороз щось близько — 1,3°. У повітрі було тихо і навіть не вірилося, що день тому в морі бурував шторм.

Біля нас стояв маленький Яша Гордеев. Чорна, непокірлива чуприна на голові збільшувала його зріст майже на два цілі. Значок товариства друзів авіації від 1925 року свідчив про те, що він належить до радянського активу Нової Землі. Яків Гордеев ненець*. Він народився на Новій Землі і прожив тут усе своє життя, аж поки його, як одного з найкращих новоземельських стрільців і пастиха з оленячого радгоспу, послано вчитися до Ленінграду в Інституті народів Півночі. Тепер Яша Гордеев студент. Правда, його тимчасово з Ленінграду вислано. Крута зміна кліматичних умов не минає безкарно для людського організму. В Ленінграді той самий Яша, що нікоми не одягав шапки, бігав босий у мороз по снігу, ночував зимою в тундрі, загорнувшись у маліпу, — через незвичну теплоту почав застуджуватися. Він перехорів на кілька хороб і, нарешті, після плевриту лікарське вухо почуло в грудях молодого ненця підозрілий хрип. Яша поїхав поправлятися додому. Що далі на північ, то краще почував він себе.

Найкраще відчував він себе тут, в Руській гавані, куди приїхав мисливцем і провідником з експедицією Арктичного інституту. Учора Яша застрелив важенку** з двома малятами, що підійшли на ріг, де будеється база експедиції. Сьогодні нас частували оленятиною по-ненецькому, тобто сирою. Треба признатися, що видалася вона нам непоганою і, мабуть, коли мерзла хрумтить під зубами, то ще краща. Од шпику більшість була в захопленні. Не досталося нам лише найбільшого делікатесу — оленячої печінки. Її з'їли за годину по тому, як було оббіловано оленя.

Лише двоє чи троє з тих, що приїхали з нами на берег, одмовилися від сирового м'яса, посилаючись на побоювання дістати подагру, з чого досить покопчував Журавльов. А цей їв оленятину з насолодою, з якою навряд хто і шоколад їсть.

Яша, почаствувавши нас, подався кінчати роботу, обчищати шкіру важенки, не псуючи ніжного хутра, бо шкіра призначалася для музею в Ленінграді.

15-го вересня, після того, як протягом доби, починаючи від рогу Бажання, нас жорстоко тріпав шторм із зустрічним вітром, увійшли в Руську гавань.

Тут мені довелося бути позаминулого року, коли „Сибіряков“ виходив допоміжним рейсом до „Седова“ під час його рейду з Землі Франца Йосифа на Північну Землю. Було то на початку серпня. Тепер, середина вересня. Яка одміна проти тодішнього! Тоді темносине, — як глетчери, що пливали по ньому, — море було з

* Ненці — назва національної меншости на Півночі, раніше самоїди.

** Самка оленя.

мільярдах золотих блискіток од соняшного проміння. Цілу добу не заходило сонце. Крижана покрівля грандіозного глетчера, що спадав кількома річищами у море, палала холодним полум'ям розтопленого скла і треба було одягати чорні окуляри, щоб не дістати снігової сліпоты. А тепер пролітав туманом сніг, температура поволі падала нижче нуля, сонце ховалося за хмарами і коли показувалося, то не вогняною кулею, а невиразною плямою. Але змінився лише характер картини, та не змінився загальний характер суворої краси місцевого ландшафту цього — одного з найкращих, найбагатіших фарбами і контрастами в Арктиці, — закутка Нової Землі. І ніде з такою охотою не робили ми екскурсій по берегах — і подинці, і гуртами.

Тут застали будівництво арктичної станції. Це буде полярна науково-дослідна глетчерна станція. Буде її Арктичний інститут. Буде, — як і всі свої станції в Арктиці, — погано, не економно. Та зате склад зимівників тут зовсім іншого характеру, ніж на інших станціях. Знайомство з цими людьми залишає певність, що рік перебування кожного з них у цій місцевості не буде марнотратою часу і коштів — зимівники, безперечно, виконують велику роботу. Вони нагадують нам тих чотирьох людей, яких „Русанов“ везе з Північної Землі.

Начальник станції — молодий геолог Михайло Михайлович Єрмолаєв. Він ще юнаком-студентом почав працювати в наукових експедиціях, що досліджували Нову Землю. Потім він був у складі першої постійної групи зимівників Ново-Сибірських островів. Тоді у них загинула шхуна і вони замість восьми місяців пробули на островах майже два роки.

Крім нього, тут є німецький геофізик Крут Вельне, що раніше зимував на крижаній покрівлі найбільшого у світі глетчера Гренландії, ботанік Олександр Іванович Зубков, метеоролог М. М. Карбасніков, радист-моторист — В. С. Петерсен та студент ненець Яша Гордєєв. Останній буде за провідника, мисливця та доглядача їздових собак. Тут у бухті, біля глетчерового гирла у них буде база. Основну роботу вони провадитимуть в околиці та на верхів'ї глетчера кілометрів за тридцять або сорок відділя. Там стоятиме намет, і в ньому постійно житиме черговий. Це буде не зовсім безпечне місце, а головне — з дуже важкими умовами для життя. Взимку, полярної ночі, особливо під час завірюх, дістатися того намету буде неймовірно важко. Але надія на досвід зимівників і особливо досвід Яші Гордєєва.

До речі, цікаві роботи провадитимуть зимівники з акустики. Вони привезли з собою багато амоналу, що його висаджуватимуть по другий бік бухти, між горами на глетчері. Звуковими ефектами особливо цікавиться ненець.

„Русанов“ своєчасно зайшов до цієї бухти. Десять робітників, що працювали тут уже півмісяця, до цього часу не закінчили будівлі. Кваліфікація більшості з них була невисока, а десятник, як виявилось тут уже, працював раніше та не як десятник-будівник, а як десятник лісосплаву.

Вони вивели стіни, але ще не бралися до підлоги й стелі. З печами у них нічого не виходило, бо їхні мулярі досі ніколи печей не мурували, а лише бачили, як мурують їх інші. Вікна вони повставляли, як кажуть, шиворіт навиворіт—серединні на місце зовнішніх, а зовнішні—на місце серединних. Будівельними роботами Єрмолаєву доводилося керувати чи не більше, ніж то робив десятник і, здається, навіть краще.

Наші будівники взяли будівництво на буксир. Правда, працювали не всі, а лише половина. Друга половина працювала на пароплаві на різних термінових, зокрема, трюмних роботах. Науковий склад експедиції самообілявався на аврал для допомоги зимівникам. За кілька годин роботи з берега до складу перетягли увесь провіант та знаряддя. Відтягли далі од води важкі бочки з бензиною, газом та моторним мастилом. Виволокли од самого будинку аеросани. Ох, аеросани... Доводилося лише дивуватися, для чого їх сюди привезли. Мабуть, лише тому, що за російською приказкою—дарованому коневі в зуби не дивляться. Кажуть, що такі сани коштують щось з двадцять сім тисяч. Саньми цими нагородив станцію ЦАГИ, щоб випробувати їх в арктичних умовах. Ще більші сани повіз „Сибіряков“ у гирло Лени, де є полярна станція в бухті Тіксі. Що з тими саньми—не відомо, а про сани з Руської гавані наперед можна сказати: лежатимуть цілу зиму нерухомо. Лише винятково рідко можна зустріти в Арктиці на великому просторі таку рівну кригу, щоб там безпечно було мчати на аеросанях. Навіть на рівному крижаному полі часто трапляються тороси та щілини або ополонки. А найчастіше тут накопичено стільки торосів та ролаків, що їх і на собаках не легко обминати. Швидкість, з якою аеросани рухаються, не дозволить використати їх на крижаних просторах арктичного моря. А щоб користатися з них на островах, потрібна принаймі дуже рівна тундра, якої в цьому районі Нової Землі ніде не знайдете. Маючи аеросани, зимівники не мають путньої шлюпки. Про моторну шлюпку, що так потрібна тут і згадки немає. Є якась веслова „індійська пірога“, що за абсолютно безвітряної погоди може підняти шість чоловіка, але загалом кажучи, це „судно“ дуже ризиковане. Крім того, Яша робить „тузика“, щоб узимку з його допомогою тягти з ополонки убитого звіра. Двом людям у тому тузику морячити не рекомендується.

Ми гуртом під команду Факідова з гуком підтягали аеросани і зло кепкували з мудрости та добрости ЦАГИ, будучи певними, що до весни, коли вітер не зірве з місця цього апарата, він так і не ворухнеться.

Після авралу пішли на екскурсію. Спочатку втрюх—Банович, Познизовський та я пройшли через косу, на якій розташовано станцію, і перейшли до підніжжя глетчера, де він засипав уламками крижаних скель та крижаним салом другу, внутрішню бухту. Тут було непогано фотографуватися серед айсбергів—на фотографії це мусіло б справляти враження надзвичайно торосистого, неприступного для криголамів крижаного поля. Правда, ця приємність була не зовсім безпечна, бо по слизких глетчерних уламках треба

було плигати й лазити дуже обережно. Понизовському таки довелося власними ногами виміряти температуру води між двома крижинами. На його щастя, посковзнувшись, він зачепився руками за гострий виступ торосу, і вода дістала лише трохи вище колін. Інакше він провалився б з головою.

Метрів за сто від нас по крижині поповз молодий заєць. Банович вихопив у мене турецький відріз і побіг уперед. Він хотів якнайбільше наблизитися. Та виявилось, що далі наближатися не можна було. Заєць не став його чекати, а метнувся, наче чорний пес, і зник у воді під крижаним салом. Ми не стали чекати, поки він покажеться вдруге. За це взявся Яша Гордеев. Він дочекався. Ми чули лише один постріл, а пізніше побачили на прибережному піску розпластане чотирипудове зайча. Собаки з насолодою гризли його вуса й морду.

На глетчер пішли у двох, значно випередивши цілу партію екскурсантів. І знов, як позаминулого року, я лежав на крижаних шарах неймовірної товщини,—важко сказати у метрах, бо того ніхто не виміряв; може з п'ятьдесят, а може й з двісті п'ятьдесят,—дивився у глибокі, темні, як криниця розколини і вухами пив блакитну тишу. І знов, як тридцятього року, коли не-коли ту тишу і дзвін у вухах порушували удари відталих краплин об виступи у прірві та зрідка легесенький тріск наче стійка в лаві донбасівської копальні тріщить уночі, коли вийдуть люди з підземелля. Сонце алюмінійовим крилом, невиразною плямою прозирано крізь туман. Під ногами було слизько, і без колючих гірських черевиків ми здорово сковзалися, стерпуючи невеличким ціпком з гострим металевим наконечником.

Звернули з глетчера і пішли вгору. На одному березі льодового річища була гора з вишневого кольору кручами. Ближче вона видавалася насипом дрібненької гальки, глини та поламаних скель червоних лупаків. В одному місці кілька горбків з крутими ровами між ними наче захищали підступ до тієї гори. Але, як виявилось, то було місце найлегшого підступу, хоч і довелося посковзати по міцній фірновій покрівді та зашарудіти дрібним камінням, яке весело сипалось з-під наших ніг.

Що вище здіймалися вгору, що ширше розгорталася перед нами мапа околиць, то більше милувалися ми з краси цієї місцевості.

Ми бачили, де кінчалися щілини на льодовику і далі пливла суцільна крижана гора, зливаючись із сніговим небом. Ми бачили гірське озеро, що збігало вниз річкою по глибокому каньйону і там, в далені, розливалось двома чи трьома озерами. На верхів'ї однієї гори чорнів якийсь невеличкий стовп чи шпиль. То, безперечно, знак з каміння. Хто й коли його склав—невідомо. Там ще ніхто не був з відомих нам людей. Ми знали, що на тій горі, куди ми підіймаємося, мусить бути теж кам'яний знак, поставлений Самойловичем того ж таки 1930 р., коли „Седов“ зустрівся з „Сибіряковим“ у цій гавані.

Та ось ми вже бачимо той знак і скоро будемо біля нього. На горі рвучкий вітер. Він нам попутний. Коли б побігти за вітром,

як би швидко поніс він. Та в уяві постають стрімкі кручі по той бік гори, і мурашки повзуть по спині.

Біля знаку фотографувалися. Художники, один з них топограф Колчін, а другий—гідробіолог Кондаков, знаходять од вітру затишне місце і вмошуються там із своїми альбомами. З цієї гори,—то річі, її хтось здається таки з наших, назвав горою Єрмолаєва,—видно не лише Руську гавань з найменшими дрібницями, а й сусідню бухту, де спускаються в море інші річища того самого глетчера, невеликий острівець, що загороджує вхід до тієї бухти та остронь білу спінену смугу хвиль над прибережними рифами. Далеко в морі ледве помітна чорна крапка. Спостерігаючи її довго, можна помітити, що вона рухається. То вітрильно моторний бот „Книпович“. Він належить океанографічному інституті. „Книпович“ був у Руській гавані і пришвартовувався до „Русанова“. На жаль, ми саме на той час були на березі. А шкода, бо товариші які приїхали на берег, розповіли, що „Книпович“ був на землі Франца Йосифа і, шукаючи кромку криг, знайшов її лише під 82° 5 північної широти. Новий доказ того, що це літо винятково тепле для Арктики. Мабуть на сильному криголамі можна було б ризикнути йти до полюса. „Книпович“ пішов у море провадити далі свої океанографічні роботи. На цьому маленькому боті наукова робота, безперечно, поставлена краще, ніж на нашому „Русанові“. Під кінець експедиції доводиться констатувати, що ми лише візники.

Біля знаку Самойловича, де знайшли коробку з-під м'ясних консервів та складений з каміння напис: „Ломоносов 1931 р.“,—ми трохи відпочивали. До річі, того написа склала минулого року експедиція на Землю Франца Йосифа. „Ломоносов“—це старий „Екліпс“, що колись ходив під командою небіжчика Отто Свердrupа, а останній рік на ньому капітанів дідуган Федір Михайлович Шепотьєв, той самий, що приводив сюди 1930 р. „Сибірякова“.

Ми дискутували лише в одному питанні: чи є рація організувати будинок відпочинку в Арктиці і, зокрема, в Руській гавні. Ухвала була одностайна: це одно з найкращих місць для двотижневого відпочинку в полярному пансіонаті, а особливо для туберкульозних. Багатий на контрасти краєвид, наявність таких елементів пейзажу, як глетчер, море, гори, незаходяще сонце, багатство фарб, нова, незнайома полярна фауна—цілком надолужать відсутність багатой флори півдня.

Поверталися другим схилом гори. Кидали велике каміння з обривів. Один зухвалий шалопай, запевняючи, що він сам замість каменя спуститься закрижанілим схилом під кутом 35° з вишини, принаймі, 100 метрів лише по фірну, почав наближатися до того схилу. На нього налетів Банович і вилаяв як слід. Той, звичайно, не мав наміру стати самогубцем і радісно одійшов од прірви. Факідов з цієї нагоди виголосив гарячу промову проти альпінізму, що вимагає безцільних людських жертв, і довго обурювався з того, що не знайшов бажаної підтримки від нас.

Ми спускалися теж у не дуже зручному місці і довелося сковзати та з'їжджати, бризкаючи камінням. Але спустилися ми скоро.

Внизу з насолодою попили свіжої води з озера, що вже встигло затягнутися півкою криги.

18 вересня увечері закінчили будівництво, взяли баркас солодкої води, витягли на палубу пошматований айсберг, щоб перетопити на воду і підремонтувалися перед останнім переходом до Архангельська.

Станцію побудовано. Двокіловатна радіоустава працювала на хвилі 1.500 метрів.

Удосвіта підняли квіту.

19/IX—1932 р.

На траверзі острова Багатого, або інакше Баренцева, при виході з Руської гавані.

ОСТАННІ ЗАПИСИ В ЩОДЕННИКУ МАНДРІВНИКА

З віддалених полярних широт повертаються перші експедиції II міжнародного полярного року. Сьогодні наш „Русанов“ пришвартувався до пристані Архангельську. Лічильник поворотів гвинта показав 2.501.011. Пройдено 4.000 миль. Із них три чверти маловідомими, або зовсім досі невідомими просторами полярного басейну. Відкрито нові острови під 75° північної широти, 81° східної довжини. Змінено зимівників на Північній Землі. Збудовано крайню північну на суходолі Евразії науково-дослідну станцію—ріг Челюскіна. Полярна станція Челюскіна вивчатиме протоку Вількицького, що, будучи часто вкрита кригами, є найважча перегатка на шляху з Атлантичного океану в Тихий уздовж берегів Радянського союзу.

Кілька днів перед тим, як повернувся „Русанов“, у Мурманськ прийшов криголам „Малигин“. „Малигин“ цього року двічі був на Землі Франца Йосифа. Він побудував крайню північну в світі метеорологічну та радіостанцію на острові Рудольфа. „Малигин“ пройшов в льним ходом на північ, як ніколи жоден пароплав, до 82° 27' північної широти. До полюса залишалося 453 милі, тобто півтори доби ходу, коли б там була чиста вода.

Одночасно маленький дерев'яний бот „Книпович“, швидше шлюпка, ніж пароплав, дійшов 82° 5' північної широти.

Зараз на далекій півночі ще залишилися пароплав „Персей“ біля Свальбарда* та криголам „Таймир“ у Карському морі, що, користуючись з виняткової відсутності криг у цьому році, закінчують величезної ваги наукові роботи.

Гірше справа біля берегів Челюскіна в Східно-Сибірському морі. В протоці де-Лонга між о. Врангеля і суходолом ціле літо залишалися криги. Пароплав „Сибіряков“, що робив рейс з Архангельську до Владивостоку і щасливо пройшов аж за гирло річки Коліма, вже недалеко Берінгової протоки потрапив у важчі криги. Сталося нещастя. „Сибіряков“ обламав лопаті, а потім

* Нова назва Шпіцбергена.

і гвинт. Гвинт пішов на дно. Судно дрейфує кригами. Експедиція висаджує криги амоналом, намагаючись вирватися з небезпечних крижаних лещат. На допомогу „Сибірякову“ йдуть пароплав „Совет“ та тральщик „Уссурієць“, але довгі ночі та морози, що почалися там, навряд чи дозволять їм підійти до „Сибірякова“. Там же потрапили в криги кілька пароплавів ленсько-колимської експедиції, посланої з Владивостоку. Пароплави поволі пробиваються через криги.

Істотна надія для цих пароплавів — це потужний льодоріз „Літке“, що тепер перебуває в тому районі. Турбує лише питання, чи встигне „Літке“ до зими вивести звідти всі ті пароплави.

На багатьох полярних станціях, побудованих цього року, почалися спостереження за програмою II міжнародного полярного року, що закінчиться 1 серпня 1933 року.

На далекій Півночі ближчими днями востаннє покажеться сонце і сховається на кілька місяців. Насувається полярна ніч.

24-IX—1932 р.
Архангельськ

Сьогодні опубліковано телеграму, що „Сибіряков“ вийшов на чисту воду. До нього підійшов тральщик „Уссурієць“.

Значить, уперше в історії Великий північно-східний морський шлях пройдено за одне літо.

День цілковитого завоювання цього шляху наближається.

4-X—1932 р.
Харків

всеукраїнський культпохід комсомолу до колгоспу

„Схвалюючи розпочатий з ініціативи міських організацій комсомолу Всеукраїнський культпохід у колгоспи, радгоспи і МТС, запропонувати ВУРПС, Наркомосові і міським парторганізаціям допомогти якнайбільше комсомолів в цій справі“. (З постанови ЦК КП(б)У „Про участь комсомолу в проведенні весняної сівби“).

Культпохід до колгоспів, що його провадить тепер комсомол України з ініціативи комсомольського колективу ХПЗ, є відповідь комсомолу на одне з найважливіших завдань соціалістичного будівництва, висунутих усім перебігом його переможного розвитку.

Неухильно здійснюючи ідеї Маркса-Леніна-Сталіна, пролетаріат і трудяще селянство СРСР під проводом ВКП(б) вивершили план великих робіт першої п'ятирічки і переможно борються за здійснення завдань другого п'ятирічного плану—плану побудови безкласового соціалістичного суспільства.

Тепер, коли вже вивершено економічний фундамент соціалізму, коли на селі остаточно переміг колгоспний лад, коли пущено сотні нових велетнів соціалістичної промисловости, що являють неперевершене „чудо техніки“, а радянські лани—цей майже суцільний колгоспно-радгоспний масив—обробляють десятки тисяч найскладніших машин, коли поруч цього безупинно котиться вниз господарство капіталістичних країн і лице їхніх панівних класів дедалі одвертіше розкриває свої риси кривавого ката робітничого класу і носія глибоко реакційних гасел проти культури, техніки,— в цей час уявляються особливо жалюгідними теорії героїв II Інтернаціоналу, приміром Суханова, якими вони намагалися уґрунтувати своє пророкування про неминучу загибель диктатури пролетаріату в Росії. Росія—твердили вони,— не досягла такої височини розвитку продуктивних сил, при якій можливий соціалізм. У Росії немає потрібного для цього рівня цивілізації, культури. Отже, їй, мовляв, треба ще пройти довгий підготовчий шлях капіталістичної цивілізації.

Ленін у статті „Про нашу революцію“, гостро критикуючи ці безглузді „теорії“, відповідає на них: „Чому нам не можна почати спершу із завоювання революційним шляхом передумов до цього певного рівня, а потім уже, на основі робітничо-селянської влади

й радянського ладу рушити доганяти інші народи"... „спершу створити такі передумови цивілізованості в себе, як вигнання поміщиків і вигнання російських капіталістів, а потім уже почати рух до соціалізму“.

Цим шляхом, за вказівками Леніна та його партії, керованою вождем тов. Сталіним, і пішов пролетаріят СРСР. Прогнавши поміщиків і капіталістів, ведучи наступ на капіталістичні елементи, перебудовуючи дрібне селянське господарство в братському єднанні трудящих усіх національностей, що живуть в СРСР, він почав швидкими темпами збільшувати продуктивні сили, невинно підвищувати культурний рівень трудящих мас.

Питанням культурної революції в цілому Ленін і Сталін після захоплення влади пролетаріатом, надавали величезного значення.

„Для нас досить тепер... культурної революції для того, щоб стати цілком соціалістичною країною“ — говорить Ленін у статті „Про кооперацію“.

Культурну революцію Ленін пов'язував із зростанням соціалістичної свідомості пролетаріату, із зростанням уміння його керувати державою новими методами, позбавленими бюрократизму, з творенням вищих, соціалістичних форм господарств, а найвищої продуктивності праці.

Культурну революцію у нас Ленін пов'язував з перебудовою дрібного селянського господарства, перемогу розсудку пригнобленого капіталізмом селянина над його буржуазними і дрібновласницькими забобонами.

Ленін ставив завдання культурної революції, як справу, підпорядковану загальним господарським завданням. „Наслідки політичної освіти можна виміряти тільки поліпшенням господарства“, — говорив він на II всеросійському з'їзді політосвіт.

„Треба, щоб наша пропаганда, провід, наші брошури були засвоєні народом на ділі і щоб наслідком цього сталося поліпшення народного господарства“ (там таки).

Ленін різко виступав проти голого культурництва, проти так званої аполітичності, що є завжди буржуазне маскування й намагання буржуазії організувати свій вплив на широкі маси трудящих. Ленін боровся проти відірваності політосвітньої й культмасової роботи від революційної практики.

Партія ставила і ставить завдання культурної революції, як складову частину цілого завдання соціалістичного будівництва.

Ще 1920 року Ленін говорив, що основним завданням партії „повинна бути допомога у справі виховання й освіти трудящих мас, щоб подолати старі звички, старі навики, що залишилися нам у спадщину від старого ладу, навики і звички власницькі, які наскрізь проймають товщу мас“ (Промова на нараді політосвіт, т. XVIII (2 ч) стор. 167).

Отже, основне завдання культмасової роботи — це подолання старих звичок, навиків, передусім звички приватної власності, як спадщини старого капіталістичного ладу.

Тепер завдання культурної революції, завдання подолання старих дрібновласницьких звичок поставили перед нами з ще більшою гостротою.

Розгромлений, але ще недобитий класовий ворог, що в нього виврано економічну базу, силу свого опору черпає з останнього резерву — з пережитків капіталізму у свідомості людей. Спираючись на ці залишки старого ладу, використовуючи недостатню пильність окремих комуністів і комсомольців, — залишки розбитих класів намагаються організувати розкрадання соціалістичної власності, підірвати трудову дисципліну, протиставити інтереси окремих груп трудящих та окремих трудящих інтересам цілої пролетарської держави.

Для цієї такої контрреволюційної мети на замовлення імперіалістичних інтервентів діють недобитки петлюрівських націоналістів, що будують свої розрахунки також на використанні неперезитих ще серед окремих відсталих прошарків трудящих націоналістичних пережитків.

Отже, актуальність культпоходу цілком визначається гостротою завдань — завоювати більшість у колгоспах, закріпити той історичний перелам у ставленні до колгоспної праці, що є найвизначним фактом у підсумках весни 1933 року. Актуальність культпоходу, як цілої системи засобів впливу на маси, цілком визначається тією величезною ролею, яку він може відіграти у здійсненні правильних партійних методів керівництва в колгоспах, що полягають не в масових репресіях, а головню в політичній і організаторській роботі серед мас, у цілковитій ізоляції класових ворогів, у нещадному придушенні найменших спроб опору класово-ворожих елементів.

Тов. Сталін поставив, як чергове завдання партії — зробити всіх колгоспників заможними:

„Піднімемо всіх колгоспників, — і колишніх бідняків і колишніх середняків, — до рівня заможних, до рівня людей, що мають достатньо продуктів і живуть цілком культурним життям“.

Це визначає величезний розмах усього культурного будівництва на селі. Не зважаючи на велетенську роботу, пророблену в галузі культурного будівництва, теперішні рамки його треба в кілька разів розсунути. При цьому слід зважати на всі шари і прошарки колгоспного селянства — і на дітей, і на молодь, і на дорослих колгоспників. Одне з найважливіших у цьому будівництві буде питання про темпи, бо гасло тов. Сталіна про заможність колгоспників вже реалізується тепер, і за визначений вождем нашої партії період 2-3 роки буде безперечно здійснене. Що це значить конкретно? Це означає, що колгоспник, маючи в своєму розпорядженні досить продуктів, збільшуючи продуктивність праці, організуючи культурне життя, подасть величезні — навіть порівняно до наших масштабів — вимоги на газети, книги, на театр, кіно, музику, на обстановку, й усе це йому буде дано, на клуб, організацію фізкультури, речі особистої гігієни і т. д., і т. д.

Усе це має бути за короткий час випродуковане у величезній кількості, кинуто на село і по-більшовицькому там використане. Вимоги до культбудівництва, що їх ставить боротьба за здійс-

нення гасла про перетворення всіх колгоспників на заможних зводяться передусім до боротьби за більшовицьку якість і зміст культурно-масової роботи, бо і самий шлях до заможности колгоспників є шлях боротьби за більшовицький колгосп, за очищення його від куркульсько-петлюровських елементів, за перевиховання колгоспників.

Утворення соціалістичних форм сільського господарства, застосування тракторів, комбайнів та інших складних сільсько-господарських машин — створює нову людину на селі.

Колгоспник тепер, — не те, чим був раніш одноосібник. Ми маємо тепер тисячі людей, що опановують науку, планування, уміння керувати великим сільським господарством, маємо тисячі таких знавців с.-г. машин.

Ми на практиці розбили „теоретичний“ бар'єр, що його силкувався поставити соціал-фашист Кавтський великому сільському господарству, твердячи про органічну нездатність сільських пролетарів опанувати велику с.-г. машину: мовляв, через брак „інтелігентности“.

Проте, нерозв'язаних ще практичних завдань у справі підвищення культурного рівня мас у нас сила-силенна. Ще багато слід попрацювати, щоб культурно-політичний рівень широких колгоспних мас відповідав поставленим завданням. І треба прямо сказати, що вирішення завдання: опанувати велику нову технічну базу, дану колгоспам, темпи цього опанування перебуватимуть у прямій залежності від того, як швидко ми доб'ємося дальшого підвищення культурно-політичного рівня широких колгоспних мас.

Культохід до колгоспів — це не тимчасова кампанія, що її можна відбутися за декаду, місяць тощо.

Культохід до колгоспів — це тривала, настійна робота, поширення й максимальне використання всіх засобів ідеологічного впливу пролетаріату та його авангарду — компартії на колгоспника, це перероблення його світогляду, оздоровлення його психіки.

Культохід — це ціла система заходів підвищити культурно-політичний розвиток колгоспника до рівня нових форм господарювання, нової техніки, що потребують виховання у колгоспника особливих здібностей, від безмежної відданости колгоспній справі та політичної свідомости і до технічної грамотности, виховання навиків організованости, точности.

Невипадково ініціатором культоходу став комсомол. Його роль, як помічника партії у перевихованні колгоспників, вичерпно та яскраво змалював тов. Сталін: „Серед селян є чимало старих, обтяжених старим вантажем, обтяжених звичками і спогадами про старе життя. Зрозуміла річ, що їм не завжди вдається встигати за партією, за радянською владою. На те наша молодь. Вона вільна від старого вантажу і вона найлегше засвоює ленінські заповіді, саме через це вона закликає вести вперед тих, що відстають і вагаються. Правда, у неї не вистачає знання. Але знання — справа наживна. Сьогодні їх немає, завтра вони будуть. Отже, завдання полягає в тому, щоб учитися і ще раз учитися ленінізму. Товариші комсомольці і комсомолки! Вчіться більшовизму і ведіть уперед тих, що вагаються“!

Робота комсомолу навколо організації культпоходу є один із практичних шляхів реалізації комсомолом під проводом партії вказівок нашого вождя тов. Сталіна.

Стан усього культурного будівництва на селі, зокрема культурно-масової роботи тепер такий, що ініціатива комсомолу в культпоході набуває загальнодержавного, загальнопартійного значення.

Усім відомо що, не зважаючи на всі виняткові успіхи, культурне будівництво відстає від темпів соціалістичного будівництва. Це відставання ще поглиблюється чималими хибамися в самій організації культурно-масової роботи, неуважним ставленням ряду організацій до цієї справи, поганою роботою багатьох спеціальних установ, що обслуговують культурні потреби села. У наслідок цього, класово-ворожим, зокрема петлюрівським, елементам щастило в ряді місць шкідити на цій ділянці, заповнювати наші форми культурно-масової роботи буржуазним, націоналістичним змістом, змортвлювати нашу систему масово-комуністичної освіти, використовуючи з провокаційною метою „лівацькі“ методи недооцінювання масової роботи, намагаючись прищепити колгоспній молоді властиві розбитим класам настрої занепадництва, безперспективності.

Чим іншим можна позначити факти, коли величезну базу культурно-освітньої роботи використовували зовсім незадовільно, коли велике число колбудів та бібліотек не працювали зовсім, більшість радіоприймачів мовчали, велике число кіноапаратури не діяли? Кадрів, що працювали в цій галузі, розбазарювали, з ними ніхто не працював, не інструктував їх, не перевіряв, не кажучи вже про першочергову потребу очистити їх від засміченості чужими елементами.

Старе керівництво Наркомосу, що цілком втратило більшовицьку пильність, цілком занехаяло цю роботу, допустилося навіть у центральному друкованому органі, що керує масовою комосвітою, помилки, впровадження „аполітичності“ і відрив культмасової роботи від актуальних завдань перебудови села (дивись постанову ЦК ЛКСМУ про журнал „За масову комосвіту“), не орієнтувало в питаннях перебудови масової комосвіти, в зв'язку з виникненням і зміцненням колгоспного ладу на селі.

Критикуючи це „керівництво“, треба цілком гостро підкреслити ту відповідальність, яку несе комсомол за стан культурно-масової політичної роботи на селі.

Культпохід є практичний відбиток зростання ролі комсомолу на цій ділянці, відбиток активізації комсомолу в культурному будівництві села.

З дня оголошення культурного походу вже минуло більше як два місяці. Що зроблено за цей час?

Найголовніший покищо наслідок культпоходу до колгоспів—збільшення уваги промислових організацій до питань культроботи на селі.

Комсомольські колективи ряду виробничих велетнів і міст надсилають своїх кращих ударників на тимчасову, а частину з них і на постійну культроботу в колгоспах. Приміром, ХПЗ відрядив 5 чол., завод ім. Жовтневої Революції (Одеса)—4 чол. та 4 фізкультурників; ХТЗ—культбригаду на чолі з ударником,

нагородженим орденом, тов. Осмоловським. Проскурівський РК ЛКСМУ надіслав 12 завідувачів будинків колективіста, Петровський райком (Київ) надіслав 2 культкомбайни, Одеський МК ЛКСМУ — агітмашину, Харківський обком — агітпоїзд. Цей список можна було б набагато продовжити.

Особливо значного розмаху досягла практика посилення літератури та культурного приладдя до колгоспів. Приміром, комсомольський колектив зав. ім. Петровського (Дніпропетр.) послав 500 книжок, ХПЗ — 1400 книжок, Одеський МК разом з Укркнигоцентром укомплектував 500 бібліотечок на 400-500 книжок кожному; завод „Більшовик“ (Київ) — 2.000 книжок. З культприладдя надсилається: музичні інструменти тощо.

Частина організацій спромоглася вийти за межі „надсилання“ і піднесла свою роботу навколо культпоходу на вищий ступінь, а саме — заходила організовувати культроботу на місцях — в самих колгоспах у колгоспних бригадах.

Приміром, — комсомольський колектив заводу ім. Петровського (Херсон) організував у підшефному селі драмгурток; колектив комсомолу КВРЗ (Київ) організував контроль за приставленням газет у колгоспі; бригади КСМ організації лінгвістичного інституту (Одеса) організували у підшефному колгоспі музичний, драматичний і стрілецький гуртки.

Пожвавлення масової культроботи позначається на житті колгоспу. Наприклад, у колгоспі ім. Дзержинського (Зінов'ївський район) замість 30-50 чол. з 200 колгоспників, на роботу почали виходити 150-190; у селах Зеленівка і Дубівка (того таки району) вихід на роботу збільшився з 50 до 90%, у великодні дні усі 100% колгоспників були на роботі.

Культпохід до колгоспів від перших таки днів вийшов за рамки тільки комсомольської роботи. Профспілки, органи Наркомосвіти, значне число організацій та установ, що обслуговують культроботу, увімкнулися до культпоходу, взявши на себе цілий ряд конкретних зобов'язань. Дещо, поки дуже замало, з цих зобов'язань уже виконано.

Приміром, організація ХТЗ послала агіткомбайни з 10.000 книжок, патефоном з платівками, кінопересувною та шапірографом (друкувати газети). Укрфільм відрядив 10 бригад, колектив української драми (Дніпропетровське), надіслав бригаду артистів із спеціально добраним репертуаром.

Музтрест (Київ) надіслав 100 гармоній і 600 комплектів музичних інструментів.

Позитивна риса культпоходу ще й та, що вже організується громадську думку навколо роботи органів наросвіти, що, як відомо, погано керують масовою культроботою. Почин Вінницького та Одеського обкомів ЛКСМУ в цій справі повинні підтримати інші КСМ-організації. Так само слід поживити роботу органів Українфільму, Радіо, Укрфільму, театральних трестів тощо, що в окремих своїх ланках буквально застеніли, звикали до „хронічного прориву“ на своїх ділянках. Треба не обмежуватися тільки критикою роботи

дих організацій, але й активно допомагати їм, насамперед, зміцнюючи їх потрібними кадрами.

В. Одне із досягнень культпоходу—це увімкнення в масовий рух українських письменників. У газеті „Комсомолец України“ надруковані зобов'язання письменників Кириленка, Любченка, Первомайського, Головка, К. Гордієнка та багатьох інших—відбити в художніх творах ту величезну боротьбу, яку провадить партія на селі в справі перебудови сільського господарства, і таким чином доповнити арсенал більшовицьких знарядь в цій боротьбі. На цій дільниці ми можемо відзначити велику перемогу української радянської літератури. Ми маємо на меті передусім „Аванпости“ Кириленка.

Але в нас часто-густо найбільші здобутки радянської літератури не реалізуються повнотою в їхньому виховному значенні. Досить сказати, що звичайний тираж художніх творів дорівнював 10.000 примірників, з них 60-70% залишалося в місті. Отже, на 30.000 колгоспів лишалась зовсім мізерна кількість. Культпохід деякою мірою повернув видавництва до обслуговування мас колгоспників. За постановою ЦК ЛКСМУ видані тиражем 30.000 примірників кращі твори радянської літератури: „Аванпости“ Кириленка, „Перша весна“ Епіка, „Поднятая целина“ Шолохова та інші, і їх організовано доводиться до колгоспів.

Даючи оцінку теперішнім наслідкам культпоходу у цілому, слід категорично зазначити, що вони цілком незадовільні.

Нам ще не вдалося винести розмах культурного будівництва на селі далеко за звичайні рамки в цій справі.

Багато промислових організацій вузько розуміють свої завдання в культпоході і звідси свої заходи обмежують, головню, надсиланням культприладдя, не виходячи з того, що вони несуть цілковиту відповідальність за стан культурного будівництва на селі, головним чином за те, які кадри є на селі, як вони працюють та як організовано самодіяльність селянських мас в справі культурного будівництва. Культпохід фактично не став ще загальноробітничою справою. Не висунуто ще практичного питання про різке збільшення виробництва культтоварів у зв'язку з завданнями культурного будівництва на селі.

Між спеціальними культорганізаціями—Українфільм, Радіо, Укрфільм, театральні трести, книготорговельні організації, керівні політосвітні організації—й місцевими комсомольськими, радянськими і колгоспними організаціями немає контакту, погодженості дій, а в наслідок цього заходи, що їх вживають ці центральні організації, виснуть часто в повітрі, а ініціатива на місцях немає підтримки для свого розвитку.

Як приклади, що ілюструють всі ці хиби культпоходу, можна подати такі:

У галузі кіно.—Тепер за вказівками і проводом партії Українфільм виправляє найгрубіші помилки, що сталися в практиці його роботи на селі, коли художніх фільмів на село не надсилали,

траплялися масові випадки демонстрування технічно негідних картин, у продукуванні картин панував самоплив, недооцінка завдань партії щодо роботи на селі. Наслідком цього протягом двох років не випродуковано жодної художньої картини на тему про класову боротьбу на селі.

Але виправлення цих хиб іде повільно, без мобілізації громадської уваги, що конче потрібна в цій справі. Крім того, досі ряд найважливіших організаційних питань, які забезпечують покращення роботи кіномережі, а звідси й реалізацію політично-виховних можливостей кіно, не поставлено в центр уваги ні самого Українфільму, ні тим більше місцевих комсомольських організацій. Із складом кіномеханіків, їхньою кваліфікацією, ставленням до своєї роботи — справа стоїть негаразд. Так само негаразд і з максимальною концентрацією платівки на краші, що мають велике виховне значення, картини. Негаразд і з організацією боротьби за максимальну кількість обертання картин в міжрайонних агентствах, всередині районів, за найбільше число сеансів, за масу глядачів.

Завдання культпоходу є в тому, щоб організувати боротьбу не лише за продукування цінного більшовицького фільму, але й за справжнє доведення цього фільму до найширших мас трудящих.

Візьмемо радіо, — його практичне використання в масовій культурно-політичній роботі в багато разів менше наявних матеріальних ресурсів радіофікації колгоспів. Культпохід ще не змінив цього стану. Більшість найціннішої радіоапаратури в колгоспах і зараз майже цілком бездіяльна, радіоустанови поставлено не там, де колгоспи, зокрема під час польових робіт. До цього часу фактично ігнорували просунення індивідуальних, хоч би найпростіших, приймачів до колгоспів та окремих колгоспників.

Відбувається це винятково через косність та бюрократичну поставу справи в органах зв'язку, радіоторговельних організаціях, в органах радіопересилання, а так само через неуважне ставлення до цієї справи комсомолу.

Нічого не зроблено, щоб організувати обслуговування величезної мережі радіоустанов. Отже, і виходить: батареї на складах є, але приймачі — без живлення; гроші на радіофікацію є в кожному районі, але найелементарніших майстерень для ремонту апаратури, встановлення нової не організується. Не ліквідовано знеосібки в догляді за радіоприймачами, не організовано радіоаматорів, не виділено й не проінструктовано тих осіб, що мають ходити коло апарату, не організовано слухання тощо. Нарешті, навіть найелементарніші передумови до організації радіослухання Радіокомітет не спромігся утворити. Колгоспникові дозволяється слухати радіо „взагалі“, бо піде на Україні не друкується програмів радіопересилань.

Усунути ці хиб з роботи радіоустанов — і це дасть величезні практичні позитивні наслідки радіо. Разом з тим, воно підштовхне до нечуваного збільшення попиту на радіоапаратуру. За обов'язок робітників радіопромисловости порядком культпоходу має стати боротьба за значне збільшення продукування радіоапаратури, за

поліпшення якості її, виробництво запасних частин, використавуючи для цього відходи дефіцитних матеріалів великої промисловости.

Ми не ставимо собі за мету в цій статті вичерпати всі завдання культурного походу. Кожна з ланок культпоходу — колбуди, червоний куток, бібліотека, радіо, кіно, просунення газет, організація художньої самодіяльності тощо — це окрема тема, що її треба опрацьовувати в практиці культпоходу.

Що є головне в організації культпоходу?

Головне — організувати комсомольців, актив молоді, профспілки, культактив, усіх робітників, колгоспників, створити широкий рух за просування на село пролетарської культури та опанування її там, конкретно почавши працювати від початку до кінця над кожною ділянкою культурного будівництва.

Головне — не тільки просунути на село, до колгоспу, в багато разів збільшену кількість газет, книжок, радіоустанов, кіно-картин, патефонів, музичних інструментів, п'єс тощо, але й по-більшовицькому організувати колгоспників на засвоєння цих культурних цінностей, піднісши ініціативу широких мас колгоспників в культурному будівництві.

Головне — частіше і більше посилати до колгоспів організаторів, культурні кадри, різні художні бригади, артистів, музик, художників, фізкультурників, роблячи наголос на організації художньої самодіяльності на місці: оркестри, фізкультурні майданчики тощо.

Кінець-кінцем, головне тепер полягає в тому, щоб практично взятися до розв'язання найважливішої передумови революційного розмаху та більшовицької якості в культурно-масовій художній роботі на селі, — проблеми кадрів. Не гаючи жодної хвилини, треба організувати систему короткотермінових курсів та стаціонарних закладів, які, черпаючи з активу нових молодих культробітників, готували б висококваліфіковані кадри зав. колбудів, організаторів художньої самодіяльності, бібліотекарів, музик та інших потрібних тепер колгоспам працівників.

В усій роботі навколо культпоходу найважливіше те основне, що становить мету всієї цієї справи — боротьба за більшовицький ідейний зміст всієї масової роботи. Проте, до цього часу перебіг культпоходу ще мало зв'язаний з усім процесом національно-культурного будівництва. Недостатньо викривається всі конкретні факти діяльності куркульсько-петлюрівських націоналістичних елементів, що роблять спробу пожвавити свою контрреволюційну діяльність в тій обстанові загостреної класової боротьби, що її ми маємо тепер на селі. Залишки петлюрівщини, що їх активно підтримують певні імперіялістичні кола, зокрема гітлерівські фашисти та англійські твердолобі, виконуючи замовлення імперіялістів щодо розподілу України та розв'язання коштом українських робітників і селян своїх імперіялістичних суперечностей, силкуються пролізти на найважливіші ділянки господарського й культурного будівництва, щоб провокаційною, шкідницькою діяльністю, з одного боку, шляхом націоналістичної пропаганди, з другого, утворити собі

масову базу для ширшого масштабу контрреволюційних махінацій. Пильність нашої партії допомогла викрити плани цих елементів і завдати їм разючого удару. Проте, ще більші завдання в піднесенні революційної пильності перед нами стоять у дальшому.

Ми повинні ще більше посилити боротьбу проти опортуністичних елементів в лавах партії і комсомолу, що перекичують лєнінську політику партії й допомагають відверто-контрреволюційним націоналістичним елементам.

Розгортаючи культурний похід, треба з особливою енергією взятися до викриття діяльності куркульсько-петлюрівських елементів, фактів проникнення їхньої ідеології, їхнього впливу, не залишаючи без найсуворішої перевірки жодної ділянки культурного будівництва ні в одному районі очистивши культурний фронт від класово-ворожих, буржуазно-націоналістичних і опортуністичних елементів.

Наші більшовицькі кадри, що працюють на фронті культурно-масової роботи, повинні бути озброєні класовою пильністю і добре знати тактику класового ворога на культурному фронті.

Ця революційна пильність, увага і керівництво партійних організацій забезпечать успіх початої справи культпоходу.

серед книжок

Владимир Луговской, „Жизнь“, книга І. В-во „Советская литература“, ц. 4 карб., Москва 1933г.

П'ять поем російського поета В. Луговского, об'єднані спільним задумом, композиційно зв'язані, написані однако-вим розміром — п'ятистопним ямбом, білими віршами, разом складають книжку „Жизнь“. Ця назва визначає авторів задум — показати життя в усіх його різнобічних формах прояву — дитинство, громадянська війна, наука, мистецтво, класова боротьба, типи різних людей — все це має місце в поемах „Жизни“.

Чому ми звертаємо увагу читача на цю книжку? Саме тому, що Вл. Луговской у ній піднявся до справжньої ідейно-художньої височини в показі життя, зумів відійти від декларативно-риторичної поезії і показати живих людей з плоттю і кров'ю, з властивими їм інтересами, радостями болями, з усіма многогранними людськими почуттями. І саме не розповісти про все це, а показати, бо завдання митця — малювати, а не описувати, показувати світ в конкретних художніх образах.

„Жизнью“ Вл. Луговской показав уміння в художній практиці застосувати матеріалістичну діалектику до художньої творчості, до поезії, застосувати не механічно, а взявши суть діалектичного пізнання речей і явищ, хоч зробив він це надто прямолінійно, тезисно, певні розділи з Маркса, Енгельса перенісши до відповідних розділів книжки.

Але й така спроба цікава, коли вона досягає певних наслідків, коли емоційно впливає і наснажує читача.

Ми не говоримо про усього попередній шлях В. Луговского — поета великих творчих шукач і можливостей. Увесь час він іде лінійно переборення індивідуалізму, увесь час він чимраз ширше охоплює теми, він виводить свою поетичну лінію на великий шлях соціальних ідей, соціальної практики робітничого, класу що перетворює світ,

отже чимраз упевненіше наближається до пролетарської літератури. І „Жизнь“ можна вважати за твір пролетарського письменника.

В. Луговской — поет творчо плідний і цікавий. „Жизнь“ — є найкращий зразок поетичного експериментаторства, не відірваного від життя, що і художньо, і формально шукає нових шляхів поетичної майстерності саме по лінії творчої методи соціалістичного реалізму.

Нова тема вимагає нових форм, куди треба влити зміст величезної розумової і емоційної наснаги. Тому поет, відкидаючи тріскучу лєвівську ритміку і келійну простоту класичних розмірів, береться до навантаженого до краю білого вірша, що дає змогу не загаяти думку в чотири рядки римованого віршу.

Ми підкреслили, що книга експериментаторська. В ній намічений поворот до художньої простоти, до масовості, до величезної нової аудиторії поета. Життя вривається у вірші нещадною новизною ідейних і формальних засобів показу явищ. Оратор перестає мітингувати, художник починає малювати — цим виконуючи своє пряме завдання.

„Жизнь“ починається з поеми, де поет, описуючи своє дитинство, вперше пізнає велич світу і цей лейтмотив неосожности світу, що його треба охопити поетові, увесь час звучить в „Жизни“:

Я отворяю окна, ставни, двери,
Чтобы врывался горький ветер мира
И славная жестокая земля
Срывала вороватые прикрасы
Не настоящих, не простых мирков.

Друга поема розповідає про часи громадянської війни і трактує питання наукового порядку про вічну змінність процесу життя, клітини, атома, електрона, що про них розповідає автор чехістові Серьозі Зикову. Автор показує, що в роки громадянської війни, коли наступали банди, був

голод і холод, людські прагнення й інтереси не обмежувалися вузьким колом особистого життя, в той час, коли:

Республика лежала в сыпняке
Хрустели вши в загаженных вагонах
.....

Но в эти дни мы жадно говорили
О справедливости, о будущих ком-
мунах
О разных людях, царствах и морях.

Третя і четверта поеми „Жизни“ — найсильніші в своїй цілості і художній переконливості з усієї книжки. Третя поема подає образ куркуля з його філософією, його ділами, куркуля хитрого, розумного, справжнього ідеолога свого класу, завзятого оборонця приватної власності. В. Луговской дав слово куркулеві, але він певним художнім засобом, співставленням його слів з його практичною діяльністю показує, як слово розходиться в ділом, як із-за елеїчних слів мельника виглядає жирне, експлуататорське обличчя куркуля. Коли в мельника вода прорвала греблю, він залишає розмови про тихий світ, про релігію, і кричить:

„Ей, Семен, Семен! —
Вспил хозяин. — Разоспался, сволочь!
Из двери выполз пегий человек,
Испуганно влезавший в полушубок.
(так вот он, сын родной — подумал я)
Зови работников.
Беги к плотине...

В. Луговской таким художнім засобом — зриває машкару, викриває куркуля з його фарисейськими фразами:

„Я говорю про собственное дело,
Которое на пользу государству
И человеку личность придает“.

У четвертій поемі подібно до третьої В. Луговской показує тип шкурника і розвиває філософію „голої людини на голій землі“, так само зумівши вірвати з цього типа машкару цвітистих фраз, якими той прикривав свою одворотну, шкурницьку суть. Герой іде в розвідку з якимсь Беловим проти банди „зелених“ і той в дорозі починає розводити філософію про марність класової боротьби, про те, що він не хоче вмирати за будь-яку ідею, що йому, крім життя, нічого не потрібно.

Я не хочу участвовать в игре,
Отказываюсь. Мне ничего не нужно
Ни денег, ни имущества, ни чести
И у меня нет абсолютно ничего.
Я голый человек. Я буду жить.

Але ця філософія про те, що йому нічого не потрібно, не заважає йому під час розвідки украсти чоботи, і боронити їх з румицею, коли герой їх відбирає у Белова. Тут складну психологічну ситуацію показано розумно і переконливо. Знову показано, як слова розходяться з життєвою практикою, зриває машкару з „голої людини на голій землі“ і з-за неї видно звіряче, хижацьке ество, — обличчя шкурника.

У цьому велика заслуга „Жизни“. Вона побудована на великих проблемах, у ній є невинне шукання нових шляхів пізнання життя, через мистецтво. Розкрити найглибший зміст життя, проникнути в таємниці явищ і показати їх з нової сторони, і в цьому процесі змінити життя, активно впливати на його перебудову — таке завдання мистецтва. В. Луговской багато говорить у книжці, особливо в п'ятій поемі, і про мистецтво. Спостерігаючи грецьке узбережжя, він говорить про старо-грецьке мистецтво.

И это радостное детское искусство
Не искажало мир, не затемняло,
Не подражало внешности вещей,
Но было смелым утверждением
жизни,
Победой разума и волей человека.

І порівнюючи власне „зле ремесло“, говорить про мистецтво „ведущого, передового класса“.

Он дал художнику всю необъятность
мира
На высшей, всеобъемлющей основе —
Он вправе требовать большой ра-
боты
Высокой мысли, справедливых слов.

Отак, у поетичних рядках зформульовані вимоги соціалістичного реалізму. Отже, в ряді останніх літературних явищ „Жизнь“ В. Луговской — визначна літературна подія, твір, гідний нашої великої складної епохи будівництва соціалізму.

Цю книжку слід прочитати і продумати всім, хто цікавиться розвитком пролетарської поезії.

Ст—ан

Іван Міронов. "Рядовий п'ятирічки—Петро Ракітін". ДВОУ, "Український робітник", Харків 1932, стор. 37, ц. 40 коп.

Іван Міронов — робітник — ударник Одеського заводу ім. Марті, дебютував у літературі року 1931 невеличкою книжкою — "Ворог у робітничій блазі". Ця книжка з'явилася певним досягненням на фронті літературного призову в Одесі і свідчила, що Міронову пощастило досить яскраво і переконливо викрити потворне обличчя замаскованого класового ворога на соціалістичному підприємстві. Але водночас наша критика і робітничий читач слушно зауважили авторів, що позитивні герої в книжці "Ворог у робітничій блазі" дуже схематичні, ба навіть трохи ходульні.

"Рядовий п'ятирічки — Петро Ракітін" — це другий крок у літературній роботі Міронова, і саме цією книжкою автор намагається зліквідувати основну прогалину і хибу свого попереднього етапу, тобто Міронов ставить провідним завданням нової книжки — показ позитивного героя нашої доби.

Героїка соціалістичного винахідництва, боротьба робітника-винахідника за економічну незалежність радянського підприємства — ось актуальна тема рецензованого твору.

Зміст цього нарису приблизно такий: робітник Петро Ракітін працює спочатку на Крюківському заводі, а потім на судобудівному заводі ім. Марті в Одесі. Самотужки у своїй імprovізованій "лабораторії" Ракітін робить ряд цінних винаходів. Насамперед, Петро винайшов електроди, що придатні для праці на змінному струмі. Раніш подібні електроди імпортувалися з Німеччини. Переборовши при активній підтримці партійних і комсомольських організацій бюрократичну тяганину, Ракітін домагається визнання своєї роботи, своїх винаходів... Знову настирлива й уперта робота, знову нові винаходи, і Петро Ракітін стає в передовій лави ініціаторів електрозварювання, що має замінити нютувальні злуки, що звільняє казаняра від важкої праці, дає великі заощадження металю та грошей... Визнавши значні заслуги і досягнення Ракітіна у цій справі, його запрошують тепер до Всесоюзного науково-технічного товариства електрозварювання, і тут Петро Ракітін працює поруч із видатними академіками, професурою і ін-

шими вченими СРСР. Нарешті, партійні і професійні організації, визнаючи героїчну роботу Петра, нагороджують його орденом Леніна.

Цікаво те, що в процесі розгортання свого твору автор, зацепивши цілий ряд суто-технічних проблем, подає їх не у вигляді сухих і нудних "лекцій", а органічно злітає, переплітає ці проблеми з самим сюжетом твору, не одриває їх від живих людей, від конкретної дійсності даного підприємства, подає технічні питання в кольоритних діалогах, у розмовах робітників, у їхніх думках, переживаннях тощо. Це одна із перших позитивних рис твору, бо ж навіть не обізнаний на цих технічних проблемах читач може легко і з зацікавленням сприйняти матеріал, зрозумівши в основному суть даного технічного питання.

Постать Петра Ракітіна в основному, безперечно, вдалася авторові. Це досить багатогранний і правдивий образ. У показі Ракітіна — цього сатузіста винахідника, Міронов не скотився до трафаретної анкетності, в лабеті якої досить часто потрапляють наші молоді автори-призовники. Міронов розкриває ідеологію Ракітіна в дії, в роботі. Ми пізнаємо ідеологію Ракітіна через його ставлення до своїх обов'язків — до праці. При чому автор цілком слушно акцентує на класових стимулах винахідництва Петра Ракітіна. Адже Ракітін — це не якийсь "винахідник для винахідництва", фанатик свого фаху, або "таємничий алхімік" (такими дійсно інколи бувають винахідники в творах деяких наших авторів) — ні, Ракітін насамперед кращий ударник соціалістичного підприємства, тим то провідним стимулом у його винахідницькій роботі є боротьба за економічну незалежність, за зменшення витрат, за кращу якість радянської продукції.

"Годі купувати в Німеччині електроди на золото, незабаром свої зробимо". — Ось що стимулює перший винахід Ракітіна.

"Боротьба за метал — прочитай він у "Правде" — боротьба за соціалізм... "Значить розтрати металю відсувають перемогу за соціалізм, а скільки ми розтринькуємо, викидаємо на вітер"... "І думка знову запрацювала навколо однієї улюбленої осі — електрозварювання"... "Зварювання — це зменшення собівартості, оздоровлення умов праці, це — тисяча вільних рук, це економія робочої сили..."

— Це знов нові стимули, щоб за-
продувала творча думка Ракітіна.
Отже Петро насамперед чітко усвідомлює соціальну мету своєї винахідницької роботи.

Визначаючи всі ці безперечно позитивні риси твору, ми, однак, не можемо обминути і деяких елементів художньої невірноваженості, невикінченості нарисів. Звичайно, ця мистецька невірноваженість почасти відбилася й на показі головного героя—Петра Ракітіна. Насамперед, незважно помітити, що перша (правда, і більша) частина книжки значно краще, міцніше зроблена за другу частину (вірніше за закінчення твору). У перших розділах книжки герої твору розмовляють живою, кольоритною мовою, автор виявляє безперечно уміння подати живий динамічний діалог. Приміром:

„Снігурко з Литківим прибігали в цех, з недовір'ям дивилися на циліндри.

— Подивимося, що випробування покаже,—каркнув Снігурко.

Ветроумов сердито чмичав.

— Брись з кузні. Нічого тут антимонію розводити. Бита ваша карта.

— Чого горлянку дереш?

— Нічого, говорю, робити вам тут.

— Ми то підем. А циліндри однаково не витримують, лопнуть”.

Мова автора в цій частині твору насичена простими, але водночас досить міцними й свіжими образами. Приміром, розповідаючи про бюрократа-начальника виробничого відділу, Петро подає рисочки цього персонажу так: „Окуляри блищать, як вичищений мідний таз, а мене ніби в ополонку вниз головою“...

Скрутне, безпросвітне життя Петрової родини до революції автор втілює в такий образ:

„Життя зіткане з горя й страждань стало тугіше від натягненої струни, ось-ось урветься“...

Або ще цікаві порівняння:

„Електрод зашипів й топився, як дукур у окоші“... Згадавши свого друга партійця-активіста, один із робітників говорить: „А головне з робітниками зв'язаний, як приварений метал“ і т. інш.

Читаючи ж останні розділи і сторінки книжки, відчуваєш, що автор ніби почав поспішати й намагався, якомога швидше закінчити книжку, тим то твір тут справляє враження не розгорнутого, сухуватого конспекту. Жва-

вого колоритного діалогу тут майже нема. Натомість автор перетягує твір цитатами із газет, прогололів „характеристик“ та інших документів. Так, приміром, лише за кількох останніх сторінок твору Міронов наводить чималенький уривок із статті якоїсь технічної газети (стор. 33), цитату із „Чорноморської Комуні“ (стор. 36), цілком довідку, що дана Ракітіну Крюківським заводом (стор. 36), цитує знов таки повну „характеристику, яка дана Ракітіну від Крюківського Комітету АКМУ (стор. 36), наводить повнотою „характеристику“ від Крюківського партійного Комітету (стор. 37), і т. інш... Звичайно, ми зовсім не хочемо цим сказати, що в художньому нарисі не можна вводити яскравих уривків з газет, документів тощо. Навпаки, інколи влучна цитата з газети чи документа, буває дуже доречною й навіть потрібною. Але зайве переобтяження цими цитатами може призвести до негативних наслідків. Отже, Міронов, у другій (меншій) частині своєї книжки безумовно зловживає цими цитатами. Від цього твір втрачає свою динамічність, моресичується сухими формулюваннями, твір втрачає свою емоційно-мистецьку чинність.

А наведення цих „довідок“ і „характеристик“ з метою заглибити образ Ракітіна—безперечно цілком не потрібне й непотрібне. Бо в художньому творі, передусім, образ людини не кривається не офіційними довідками, а дією й через дію, через вчинки, психологологію людини. І крім того, ми вже відзначали, Міронову стилістично й досить правильно й глибоко показати образ Ракітіна—через дію. А тому ці „додавки“ у формі канцелярських „довідок“ рішуче непотрібні й зайві. Ракітіна звичайно й без них окреслено, як ударника, свідомого більшовика, соціалістичного винахідника, а ці документи лише переобтяжують твір, псують його емоційно-насиченість.

Але попри всі згадані неполадки й хиби ми бачимо, що з основною проблемою Міронов безумовно упорався. Книжка „Рядовий п'ятирічки“ свідчить про нові досягнення автора-робітника; вона водночас є потрібний і досить цінний вклад у творчість, що присвячена героям нашої країни.

О. Жданович

